

TARTU JAAN POSKA GÜMNAASIUM

KIRKE KAARNA

12.A KLASS

MINU VAARVANEMATE LOOD 20. SAJANDI HEITLIKEL AEGADEL

JUHENDAJA ÕP ULVE MÄGI

SISSEJUHATUS

20. sajand jättis Euroopa ja Eesti mällu suurte murrangute ja vastuolude ajastuna sügava jälje. Suur osa sellest perioodist kulus sõdadeks valmistumisele ja sõdimisele (esimene ja teine maailmasõda), neist taastumisele ning erinevate ideoloogiate esiletõusmisele ja kokkuvarisemisele (Laurik-Teder jt, 2021). Toimunud sündmuste ja statistikaga võib tagantjärele tutvuda raamatute või ajalehtede põhjal, kuid tihti unustatakse, et arvude taga on purunenud elud, suhted ja perekonnad. Lugude jagamine sellest, kuidas hakkama on saadud, annab väga palju lootust järgmistele põlvetele (Kubits, 2024). Seetõttu on tähtis jäädvustada keerulistel aegadel elanud inimeste lugusid.

Praktilise töö eesmärk on üles tähendada minu vaarvanemate elu tähtsamaid hetki ning nende põhjal kirjutada kaheksa ilukirjanduslikku lühilugu. Iga loo minategelane on üks minu vaarvanematest. Kujutan eelkõige, kuidas teine maailmasõda eestlastest või ingerisoomlastest vaarvanemate elu mõjutas ning kuidas nad ka kõige keerulisemates oludes toime tulid. Tuginen allikmaterjalidele ja oma fantaasiale. Lisaks olen töös toonud välja esemeid, mis on ajahambale vastu pidanud. Teema valik tulenes soovist jäädvustada kättesaadav teave vaarvanemate kohta, samuti huvist ajaloo ja sõnakunsti loomise vastu.

Praktilise töö tarbeks töötasin läbi arhiivimaterjale ja fotoalumeid, et saada parem ülevaade oma vaarvanemate elust. Koostasın iga vaarvanema elu kujutavad ajajooned, kollaažid ning oma sugupuu. Kirjutamisel kasutasın teemakohast ajalookirjandust, Rahvusarhiivi materjale, Rein Kaldma kirjutatud Oskar Loksi elulookirjeldust ning Peep Paltsepa koostatud uurimust minu isapoolse suguvõsa kohta. Lisaks pärineb suur osa infost nii varem kui ka töö käigus tehtud intervjuudest.

Tööl on kolm põhipeatükki ning neli lisa. Esimeses peatükis annan lühikese ülevaate ajastu taustast ning vaarvanemate elu kõige enam mõjutanud ajaloolistest sündmustest: esimesest ja teisest maailmasõjast ning sellega kaasnenust, lisaks ingerisoomlastest ning elust Eestis

teise maailmasõja ajal ja järel. Teises peatükis tutvustan töös kasutatavaid metoodikaid, töö jaoks intervjuude läbiviimisel kasutatud poolstruktureeritud intervjuud ning ilukirjanduslike lugude kirjutamisel kasutatud žanrit. Kolmas peatükk sisaldab ülevaadet minu vaarvanemate elust ning ilukirjanduslikke lugusid.

Tööd iseloomustavad järgmised märksõnad: ingerisoomlased, elu Nõukogude Eestis, teine maailmasõda, mäluajalugu, traumakirjandus.

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	1
1. 20. SAJANDI VÕTMESÜNDMUSTE ÜLEVAADE VAARVANEMATE ELU KONTEKSTIS.	4
1.1. Esimene maailmasõda ja Eesti iseseisvumine.....	4
1.2. Maailm kahe maailmasõja vahel.....	5
1.3. Teine maailmasõda ja Eesti okupeerimine	6
1.4. Eesti NSV: elu ja olud pärast sõda	7
2. TÖÖ KOOSTAMISE ALUSED	8
3. MINU VAARVANEMATE LOOD	11
3.1. Minu emapoolsed vaarvanemad.....	11
3.1.1. Lidia Hämäläinen (end. Hünni, ka Hynnä)	12
3.1.2. Juhan Hämäläinen	15
3.1.3. Asta Loks (end. Kool).....	18
3.1.4. Oskar Loks.....	22
3.2. Minu isapoolsed vaarvanemad	27
3.2.1. Aita Kukk (end. Nõgel)	28
3.2.2. Oskar Kukk	32
3.2.3. Linda Kaarna (end. Paltsep).....	35
3.2.4. Leonhard Kaarna	38
KOKKUVÕTE	42
ABSTRACT	43
KASUTATUD MATERJALID	44
LISAD	49
Lisa 1. Kollaažid	49
Lisa 2. Sugupuu ja ajajoonte lingid	51
Lisa 3. Vaarvanemate sünnikohti kujutav kaart.....	52
Lisa 4. 1923. aastal Võru maakonnas Kärgula mõisast eraldatud Make talu kaart	53

1. 20. SAJANDI VÕTMESÜNDMUSTE ÜLEVAADE VAARVANEMATE ELU KONTEKSTIS

Vaatamata 20. sajandi rahulikule algusele, olid pinged rahvusvahelistes suhetes üsna pea aimatavad (Arjakas, 2008, lk 11). Eesti jaoks tähendas 20. sajand oma riigi sünni, aga ka hilisemat iseseisvuse kaotust, erinevaid okupatsioone ja repressioone. Kõik need sündmused mõjutasid ka minu vaarvanemate elukäiku.

1.1. Esimene maailmasõda ja Eesti iseseisvumine

1914. aastal alanud ja mitu miljonit inimest nõudnud esimene maailmasõda lõppes 1918. aasta 11. novembril Prantsusmaal Compiègne'i vaherahuga. Saksamaa ning tema liitlaste väed olid purustatud, järgnes rahuläbirääkimiste periood. Pariisi rahukonverentsil välja töötatud Versailles' rahulepingus seati Keskriikidele (Saksamaa, Austria-Ungari, Türgi, Bulgaaria) ranged piirangud (Hobsbawm, 1994, lk 45; Valge, 2017). Esimene maailmasõda oli kõigile selles osalenud riikidele mõjunud rängalt. Oldi üldisel arvamusel, et sellistest veresaunadest tuleb edaspidi hoiduda (Hobsbawm, 1994, lk 40).

Venemaa osales esimeses maailmasõjas sellest võidukalt väljunud Antandi poolel. Veel enne sõja lõppu, 1917. aastal, korraldasid enamlased Venemaal riigipöörde. Nõukogude Venemaal valitsenud ebakindlusele vaatamata andis riigipööre paljudele rahvusgruppidele lootust autonoomia suurendamiseks (Eestisoomlaste kultuuriomavalitsus, 2024). Lisaks alustasid enamlased läbirääkimisi sakslastega separaatvaherahu sõlmimiseks. Tekkinud olukorda ära kasutades – Saksa väed ei olnud veel Eestisse jõudnud ja enamlased olid just lahkunud – kuulutati 24. veebruaril 1918. aastal välja Eesti Vabariik (Andersen jt, 2010, lk 431). Riigi tegeliku ülesehitamise algus võttis aega: päev hiljem jõudsid Eesti alale Saksa väed ning riik okupeeriti. Esimese maailmasõja lõpp ning Saksa vägede lahkumine Eestist ei tähendanud rahulikumaid aegu. 13. novembril 1918 tühistas Nõukogude Venemaa Saksamaaga sõlmitud rahulepingu ning tegi ettevalmistusi kaotatud alade tagasisaamiseks (Arjakas, 2008, lk 19). Üsna kohe tuli Eesti riigil end kaitsma hakata, sest 28. novembril 1918. aastal ründas Punaarmee Narvat ning algas Eesti Vabadussõda. Vaatamata sellele, et sõja algus oli Eestile raske, lõppes see 1920. aasta 2. veebruaril sõlmitud Tartu rahuga ning Eesti iseseisvuse säilimisega.

Ootus suuremale autonoomiale oli muuhulgas Ingerimaal, kuid Eestiga võrreldes läks seal teisiti ning autonoomia ega iseseisvuseni ei jõutud. Ingerimaa all mõistetakse tänapäeva Venemaal järgmist piirkonda: Soome lahe lõunapoolset rannikuala, mis jääb Narva ja Peterburi vahele. Ingerimaa põliselanikud olid läänemeresoome keeli kõnelevad vadjalased ja isurid. 1617. aastal Venemaa ja Rootsi vahel sõlmitud Stolbovo rahulepingu alusel läks ala Rootsi

riigi koosseisu ning määrati uued piirid (Reinvelt, 2002, lk 8; Eestisoomlaste kultuuriomavalitsus, 2024). Rootslased püüdsid asjatult piirkonna elanikke luteri usku pöörata. Selle tagajärjel toimus hoopis õigeusklike massiline väljarändamine. Nende asemele asusid soomlased, kes pärinesid peamiselt Äyräpää ja Savo kihelkonnast (Reinvelt, 2002, lk 8). Põhjasõja (1700–1721) lõpuga läks Ingerimaa Venemaa koosseisu. 1860. aastateni hoidis kohalike etnilist segunemist ära Vene feodaalkorrast Ingerisse laienenud pärisorjus. 1864. aastal pärisorjus kaotati ning talupojad said isikliku vabaduse (Reinvelt, 2002, lk 8; Eestisoomlaste kultuuriomavalitsus, 2024).

1.2. Maailm kahe maailmasõja vahel

Esimese maailmasõja lõpuga Euroopa riikide raskused ei lõppenud. Pariisi rahukonverentsil sõlmitud lepingud kaotajatega rõhutasid vaenu ja Antandi võitjate üleolekut (Pajur jt, 2005, lk 17). 1919. aastal sõlmitud Versailles' rahulepingu nõuded põhjustasid Saksamaal laialatusliku majanduskriisi ning süvendasid sakslastes tunnet, et neile tehti ülekohut. Ajaloolased on arvamusel, et see oli üks asjaolusid, mis aitas Adolf Hitleril hiljem võimule tõusta (Esimene maailmasõda ..., 2024; Valge, 2017). Lisaks kaotajatele olid majandusliku kokkuvarisemise äärel mõned võitjariigid, näiteks Itaalia (Pajur jt, 2005, lk 17). Vaatamata sellele, et Euroopa jaoks olid 1920. aastad alanud keset lagunemist ja suurt segadust, olid inimeste ootused uuele, õiglasemale ja demokraatlikumale sõjajärgsele maailmale suured (Laurik-Teder jt, 2021, lk 56). Ootused paremale elule olid ka Eestis, seda vaatamata riigi keerukale majanduslikule olukorrale ja elukalliduse suurenemisele (Arjakas, 2008, lk 44). Enda ja oma riigi heaks töötamise tulemusel sai hoo sai sisse ehitustegevus ja tööstus (Arjakas, 2008, lk 50–51). 1930. aastate algul tabas Eestit aga sarnaselt paljudele teiste riikidega ränk majanduskriis, mille tuules tekkinud poliitiline ebastabiilsus tõi kaasa Konstantin Pätsi 1934. aastal sooritatud riigipöörde ning autoritaarse korra (Laurik-Teder jt, 2021, lk 78).

1920.–1930. aastatel hävitati Nõukogude Liidus samal ajal vaimset ja majanduslikku eliiti, represseeriti, kollektiviseeriti ning sundlikvideeriti talusid. Ingerimaa jaoks tähendas see, et likvideeriti soomekeelsed koolid, väljaanded, raadiosaated ja Ingeri luteriusu kirikud (Reinvelt, 2002, lk 16; Eestisoomlaste kultuuriomavalitsus, 2024).

Kui Saksamaa Austria 1938. aastal annekteeris, olid lääneliitlased kõhklevad. Valitses üldine segadus ning arutleti, mis peaks olema lääneriikide järgmine samm. Ühelt poolt rikkus Hitleri otsus järjekordselt Versailles' rahulepingut, teisalt ei soovinud liitlased natsidega vaenujalale asuda, kartes esimese maailmasõja koleduste kordumist. Seetõttu eelistati Saksamaa järgmise agressiooni korral katsetada järeleandmis- ja lepituspoliitikat. Nii sõlmiti Tšehhoslovakkia nõusolekuta natsidega Müncheni kokkulepe, mis andis Saksamaale loa okupeerida Sudeedimaa (Tšehhoslovakkia koosseisu kuulunud ajalooline piirkond, kus

enamiku elanikkonnast moodustasid sakslased). 1939. aasta kevadel vallutasid Saksa väed juba kogu Tšehhoslovakkia.

1939. aasta 23. augustil lendas Natsi-Saksamaa välisminister Joachim von Ribbentrop Moskvasse, et sõlmida Nõukogude Liidu välisasjade rahvakomissari Vjatšeslav Molotoviga mittekallaletungileping (hilisema nimega Molotov-Ribbentropi pakt). Paktil oli aga ka salaprotokoll, milles jagati Ida-Euroopa kahe riigi vahel mõjupiirkondadeks. Eesti jäi Nõukogude Liidu huvifääri (75 aastat ..., 2020).

1.3. Teine maailmasõda ja Eesti okupeerimine

1. septembril 1939. aastal tungisid Saksa väed Poolasse ning algas teine maailmasõda. 17. septembril alustas Punaarmee omakorda rünnakut Ida-Poolale. Nende pingutused olid tulemusrikkad. Oktoobriks oli Poola täielikult vallutatud ning natsid ja kommunistid said võidutseda selle üle, et neist olid saanud naabrid. Mõlemad suurriigid jätkasid vallutustega ning oma impeeriumi laiendamisega.

1939. aastal sügisel sundis Nõukogude Liit Balti riikidele peale baaside lepingu ning tõi selle alusel oma väed Eestisse, Lätti ja Leetu (75 aastat ..., 2020; Hiio, 2021). 1940. aasta suvel annekteeriti kogu Baltikum lõplikult. Otsene lahingutegevus jõudis Eestisse 1941. aastal vahetult pärast Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahelise sõja puhkemist ning juulist oktoobrini kestnud lahingute tagajärjena okupeerisid Eesti Saksa väed (75 aastat ..., 2020). Sakslaste tulek mõjus eestlastele mõnes mõttes kergendusena, kuna see oli vastukaaluks äsja kogetud kommunistliku režiimi terrorile. Samas jäädigi natsismi suhtes reserveerituks ja skeptilisteks. (Sajandi kool, 2006, lk 53) Eestis 1940. aasta alguses registreeritud umbes 1 120 000 elanikust oli 1941. aasta lõpuks alles umbes 1 017 000 inimest. Eesti oli massihukkamiste, -küüditamiste, mobiliseerimiste ja pommitamiste tagajärjel kaotanud ühe kümnendiku oma elanikkonnast (Hiio, 2021). Ajaloolane Toomas Hiio (2021) võttis järgnevad aastad kokku järgmiselt: „1940. ja 1941. aastal nende asemele tulnud või ka tulijate poolt seatud uue maailmakorra ehitajad olid 1941. aasta sügiseks järgmiste samasuguste poolt minema kihutatud või tapetud.“

Nõukogude Liidule kujunes sõjas Natsi-Saksamaaga üheks rängemaks ajavahemikuks 1941–1944. Nõukogude Liidule sõja kuulutanud Saksamaa alustas Leningradi piiramist ning Kesk-Ingeri alad jäid üle kahe aasta piiramise sõjatandriks. Soome ja Saksamaa vahel sõlmitud kokkuleppe alusel evakueeriti aastatel 1943–1944 sundkorras peaaegu 63 000 ingerisoomlast Eestis asuvate laagrite kaudu Soome. Osa ingerisoomlasi jäi siiski Ingerimaale ning mõned suundusid tööle Eesti taludesse. (Reinvelt, 2002, lk 10; Eestisoomlaste kultuuriomavalitsus, 2024) 1944. aastal Soome ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud vaherahus aga sätestati, et kõik Soomes elavad Nõukogude Liidu kodanikud antakse tagasi Nõukogude Liidule. Ingerimaale

oma kodukohta nad ei jõudnud, vaid nad suunati edasi teistele Nõukogude Liidu aladele. Paljud ingerisoomlased põgenesid sellel perioodil Soomest edasi Rootsi. (Eestisoomlaste kultuuriomavalitsus, 2024). Samal ajal jõudsid Eestisse paljud siit 19. sajandil Venemaale väljarännanud eestlaste järeltulijad.

1.4. Eesti NSV: elu ja olud pärast sõda

Kui Saksamaa 1945. aasta 7.–8. mail kapituleerumise aktile alla kirjutas, lõppes sõjategevus Euroopas. Eesti jaoks tähendas see järjekordset Nõukogude okupatsiooni. Inimesed, kes Eestisse jäid, olid sunnitud toime tulema ning harjuma täiesti uue olukorra ja riigikorraldusega. Nõukogude Liit oli süsteemselt hävitanud suurema osa poliitilisest ja majanduslikust eliidist, riigi-, majandus- ja vaimuelu korraldajatest, seega polnud ühiskonna tugisambaid, kellele toetuda. Samuti olid katkenud sidemed Lääne ja põhjanaabritega. (Hiio, 2021; 75 aastat ..., 2020) Sõjajärgsetel aastatel oli kõik veel ebakindel ning riikidevahelised suhted ebaselged. Uus aeg tõi endaga kaasa uued kombed ja reeglid, ent mida need endast täpselt kujutasid, selles polnud keegi päris kindel (Sajandi kool, 2006, lk 58).

Nõukogude Liidu huvides oli hoida olukord Balti riikides alguses rahulik, mistõttu oli mõistlik teha mõningaid järeleandmisi. Näiteks Tartu Linna II Täielikus Keskkoolis oli 1944. aastal „vastu tulles töörahva soovidele“ 25. detsember vabaks päevaks antud. Samuti kanti koolis sama aasta oktoobrirevolutsiooni aastapäeva aktusel ette „Eestimaa, mu isamaa“. (Sajandi kool, 2006, lk 58)

Repressioonid ei jäänud siiski tulemata. 1949. aastal hakati eestlasi uuesti Siberisse küüditama. Nende asemele asusid võõrtöölised teistest Nõukogude Liidu piirkondadest. Eestlaste sunniviisiline kaasamine Nõukogude okupatsioonirežiimi sõjajärgsesse jätkus kuni Eesti iseseisvuse taastamiseni 1991. aastal. Vene väeüksused lahkusid Eesti pinnalt alles 1994. aastal.

2. TÖÖ KOOSTAMISE ALUSED

Ajaloolane Toomas Hiio on artiklis „Viimase sõja esimese aasta ajaloost ja muustki“ (2021) kirjutanud, et Eesti ühiskonda enam kui 80 aastat tagasi tabanud löögi [teise maailmasõja] mõju iga Eesti inimese jaoks on võimatu ette kujutada, seda isegi hoolega kirjutatud ja kogutud mälestusi lugedes. Tegelikult saavad need lood ja kogemused täiesti arusaadavad ja mõistetavad olla ainult inimesele, kes on ise kõike läbi elanud (*ibid.*).

Oma töös kasutasin erinevaid loomingulisi võtteid, et proovida minu vaarvanemate kogemusi tänapäeva inimesele lähendada. Peamine viis, kuidas püüdsin seda saavutada, oli nende elu tähtsamatest hetkedest minavormis ilukirjanduslike juttude kirjutamine. Minavorm aitab paremini ja vahetumalt mõista inimese läbielatud, annab natukenegi isiklikuma ja lähedasema vaate sellel perioodil elanud inimeste elule ning sellele, kuidas sõda nende elukäiku mõjutas. Oma magistritöös „Ingeri elud ja lood“ kirjutab Riina Reinvelt (2002, lk 14), et ka etnoloogid eelistavad inimeste tegevust mõista narratiivide kaudu, sest alati ei ole võimalik uuritavat ise ei ajalises ega ruumilises mõttes kogeda. Mina ei ole elanud Nõukogude Liidus ei ingerisoomlase ega eestlasena, ma ei ole üles kasvanud teisest maailmasõjast tugevalt mõjutatud ühiskonnas. Sellepärast pean selleks, et teada saada, milline oli ja kuidas mõjutas sõda selle aja inimest, pöörduma mälestuste ja arhiivimaterjali poole. Enamasti paneb inimene eluloolistesse mälestustesse oma hinge, andes juhtunule oma selgituse.

Ajaloolise sisuga, päriselt toimunud sündmustel põhinevatele ilukirjanduslikele lugudele on keeruline ühte žanrit omistada. Võib öelda, et tegu on traumakirjandusega. Eneken Laanes (2010) defineerib oma artiklis „Trauma ja popkultuur: Sofi Oksanen'i „Puhastus““, et traumakirjandus on nüüdiskirjanduse suundumus, mis on kujunenud ajaloo uurimise ja ellujäänute mälestuste avaldamisega ning ammutanud suure osa oma sümboolsest kapitalist mälukultuurist. Samas ei ole traumakirjandus eraldi žanr, kuna sellel puuduvad kindlad tunnused. Ometi on välja kujunenud teatud tavad ja kirjutamata reeglid, kuidas on ajalootraumasid ilukirjanduses kujutama hakatud.

Kirjandusteadlane Aija Sakova (2017, lk 10) leiab, et trauma ja inimeste traumaatilised läbielamised on lahti- ja läbirääkimata kogemused, mis on toimumise hetkel olnud nii hirmutavad, kohutavad või mõistetamatud, et neid ei ole saanud korralikult mõtestada. Nii on olnud paljude inimeste jaoks lahenduseks kogetu endas hoida ning üritada ükski toime tulla inimõiguste rikkumiste, vabaduse piiramiste ja sõjakoleduste tagajärjel tekkinud traumadega. Ajaloosündmuste unustamine ja mahavaikimine ei aita aga tegelikult traumadest üle saada ning ei ole lahendus (Hansar, 2023). See soodustab põlvkondliku mälu kadumist. „Ei ole juhuslik, et igasugune kultuuri hävitamine kulgeb läbi mälu hävitamise, tekstide puhastamise ja seoste unustamise,“ on mõtisklenud semiootik Juri Lotman (2010, lk 33). Kirjandus saab meenutamise kaudu pakkuda võimalusi isiklike ja seeläbi kollektiivsete minevikutraumade läbitöötamiseks, mineviku lepitamiseks olevikuga (Sakova, 2017, lk 10).

Intervjuusid liigitatakse järgmiselt: struktureeritud intervjuu, poolstruktureeritud ning struktureerimata intervjuu (Virkus, 2016). Selle töö jaoks viisin materjali kogumiseks läbi intervjuud ning kasutasin töö tarbeks poolstruktureeritud intervjuud. See tähendab, et intervjuu alateemad on teada, küsimused eelnevalt sõnastatud, kuid need pole täpselt formuleeritud ega järjestatud ning intervjuueerija otsustab, mida millal küsida (*ibid.*). Valisin selle meetodi, kuna tavaliselt oli raske ennustada, mis suunas intervjuu võiks minna. Samas pidi vähemalt hulk küsimusi valmis olema, vastasel juhul oleks intervjuu võinud laiali valguda. Parimaks etnoloogiliseks intervjuuks loetakse intervjuud, mis sarnaneb mitteformaalse vestlusega (Reinvelt, 2002). Poolstruktureeritud intervjuu meenutabki oma olemuselt rohkem vestlust kui ametlikku intervjuud. Tavaliselt on intervjuueeritavad valmis meelsamini oma mälestustest vestluse vormis rääkima ning üksnes intervjuueerija järjestatud küsimustele vastamine võib viia üksluiste, lühikeste ja sisutühjade vastusteni. Samuti olin varem salvestanud mitmeid vestlusi oma vaarema Astaga ning minu ema Mariliis Hämäläinen oli 2002. aastal läbi viinud intervjuu minu vaarisa Juhan Hämäläineni õe Niina Jõgevaga (Jõgeva, 2002). Intervjuude pikkus jäi poole tunni ja nelja tunni vahele. Informantideks olid inimesed, kellel oli mälestusi minu vaarvanematest. Vanim neist oli sündinud 1930. aastal ja noorim 1980. aastal.

Lisaks intervjuudele töötasin läbi dokumente ja fotoalumeid, mis omakorda nõudis vanade tekstide dešifreerimist. Inimeste käekirjadega harjumine ja kirjutistest välja lugemine võttis aega, enamasti olid paberid kannatada saanud ning eesti keel ja kirjutamisviis aja jooksul muutnud. Tänu sellele, et inimesed enne uude kooli või töökohta astumist pidid täitma ankeedi ning kirjutama oma eluloo, on säilinud mitmete minu vaarvanemate, nende õdede või vendade või isegi nende vanemate elulood. Töö jaoks uurisin Valve Kruusi, Oskar Loksi, Väino Hämäläineni, Linda Loksi, Lidia Hämäläineni, Aita Kuke, Oskar Kuke ja Aleksander Nõgeli elulugusid. Tekstid olid kirjutatud eesti keeles, erandiks Lidia elulugu, mis oli kirjutatud vene keeles. Olenevalt inimesest oli kättesaadava info hulk erinev ning see peegeldub vaarvanemate elu tähtsamate hetkede kajastamise pikkuses. Ingerisooime esivanemate kohta sain infot ka Soome rahvusarhiivist.

Minu kirjutamistekonna juurde käib kirjutatu visualiseerimine, olgu see siis Pinterestis kausta loomine, kollaaži koostamine, joonistamine või fotode tegemine. See aitab mul saada paremat pilti sellest, mida soovin kirjutatuga kujutada, ning üle saada kirjutamistõkkest. Kirjutamise hõlbustamiseks lisasin algul iga inimese juurde iseloomustavaid märksõnu. Need inspireerisid mind looma rakenduses Canva virtuaalseid kollaaže (vt lisa 1), mis omakorda aitasid mõtestada, millest kirjutan ning kuidas seda täpsemalt teen. Iga inimese elu kohta valmisid ka ajajooned Timetoosti keskkonnas, kuhu sündmuste lisamisel keskendusin eelkõige oma töös käsitletud perioodile – inimeste noorusajale (vt lisa 2). Need aitasid nende elust selgemat ülevaadet saada ning jälgida paralleelselt maailmas toimunud sündmusi.

Ingerisooma piirkonna asulate nimesid kontrollisin keskkonnast Inkeri.ru ja sünniaastaid Geni sugupuude keskkonnas, mille põhjal lõin ka ise sugupuu (vt lisa 2). Sugupuus kujutasin vaid viit põlvkonda ehk kuni oma vaarvanemate vanemateni. Lisasin igale inimesele nende elu jooksul peetud ametid, et illustreerida, kuidas need on ajas muutunud. Proovisin sugupuusse valida portreepildid, mis kujutaksid minu esivanemaid umbes 17-aastasena.

Kõige aeganõudvam oli faktide kontrollimise ja säilikutega seonduv, Eesti arhiivinduse infosüsteemis AIS vajadusel juurdepääsu taotlemine, info leidmine ning tehtud piltide kaustadesse organiseerimine. Protsessi pikendas asjaolu, et suurema osa säilikute vaatamiseks pidi Tartusse või Valka uurimissaali kohale minema. Tuli ka ette, et mulle anti juurdepääs säilikutele, milles ei mainitud minu sugulasi ega esivanemaid.

3. MINU VAARVANEMATE LOOD

Minu vaarvanemate sünniaastad jäid vahemikku 1911–1930. Nii on kolm minu vaarvanematest sündinud Eestis ajal, kui see oli veel osa Vene tsaaririigist. Kaks neist sündisid Eesti Vabariigis ning kolm Nõukogude Venemaal. Nende seas leidub rahvuslasi, punaseid, ingerisoomlasi, Venemaalt Eestisse tagasi rännanud eestlasi, heal järjel ja väga vaestest, väike-, aga ka suurperedest pärit inimesi. Neid kõiki mõjutas suursündmus, mis tollel ajal maailma vapustas: teine maailmasõda. Nad kõik elasid suure osa oma elust nõukogudeaegses Lõuna-Eestis.

Kaheksast vaarvanemast olen tundnud ainult kahte, kellest elus on Asta Loks. Esimese ilukirjandusliku loo kirjutasin 2022. aastal kooli ajalootunni tööülesandena oma vaarvanaemast Asta Loksist. See põhines samal aastal Astaga läbiviidud intervjuul. Alguses oli plaanis kirjutada terviklik elulugu: intervjuu ja kirjutatud jutt olid esimesed sammud selle suunas. Soovisin just Astast kirjutada, sest olin oma vaarvanemate Asta ja Oskariga väga lähedane ning käisin aastatel 2008–2021 tihti nende juures. See kogemus inspireeris mind uurima ka oma surnud vaarvanemate elukäike. Artiklis „Surmast, eelkõige elust“ kirjutab Madli Pesti (2024) nii: „Aga meil on vaja vaadata elu ja seda suhet, mis meil on olnud. Suhe ei lõpe kellelegi surmaga, see jätkub, ainult natuke teistmoodi.“ Neid lugusid kirjutades õppisin tundma kõiki kaheksat vaarvanemat.

3.1. Minu emapoolsed vaarvanemad

Minu emapoolsetest vaarvanematest sündis ja kasvas Eestis ainukesena Asta Loks. Oskar Loks sündis ja elas kuni 14. eluaastani Nõukogude Venemaal eesti külas. Ingerisoomlased Juhan ja Lidia Hämäläinen jõudsid Eestisse teise maailmasõja järel ning sulandusid Eesti sõjajärgsesse ühiskonda nagu mitmed teised rahvused. Nad pidid toime tulema ingerisoomlastega seotud stereotüüpidega ja üpris kiiresti õppisid nad väikese aktsendiga eesti keelt rääkima, kuid dokumentidesse kirjutasid oma rahvuseks ikka „soomlane“ (Põlva raj. RA, ERA; Hämäläinen, 2024). Nende lapselapsed pidasid end aga juba eestlasteks (Hämäläinen, 2023; Hämäläinen, 2024–2025). Lidia ja Juhani lapselapsed pole ainsad, kellel on heal juhul ingerisoomlastest põlvnemist tähistama jäänud soomepärase perekonnanimi. „See on väga suur rühm, kellele eelmiste põlvkondade kultuuri pole enam edasi antud. [...] soomlus on vaid kummaline remark nende eluloos [...],“ kirjutab Soome instituudi juhataja Hannele Valkeeniemi (2024) oma artiklis „Ingerisoomlaste ainus „patt“ oli geograafia“. Alles selle töö käigus materjali kogudes selgusid Lidia kahe õe nimed. DNA-testi andmete põhjal tuli välja, et Vilniuses elab Lidia õe lapselaps Ingrida Hynnä, kes jagas minuga dokumente, kus olid kirjas Lidia ema ning ülejäänud õdede nimed. Samas näitab asjaolu, et nii minu ema Mariliis Hämäläinen kui ka Ingrida Hynnä on jätnud alles oma ingerisoomse nime, et vaatamata

NSVL-i katsetele ingerisoomlus perede ajaloost välja juurida, ei õnnestunud see neil siiski täielikult.

Ilukirjanduslike lühilugude kirjutamisel toetusin Mariliis Hämäläineni (Hämäläinen, 2023), Hannes Hämäläineni (Hämäläinen, 2024–2025) vestlustele ja Liia Hämäläineni (Hämäläinen, 2025), Juhani vennanaise Viive Hämäläineni (Hämäläinen, 2024), Juhani õe Niina Jõgeva (Jõgeva, 2005), Asta Loksi (Loks, 2019–2021, 2023), Asta õe Linda Kaldma (Kaldma, 2024) intervjuudele. Samuti kasutasin säilikut „Hünni, Lidia Adami t.“, raadiossaadet „Päevik piiratud kindlusest“ (1963), Rein Kaldma võistlustööd „Sundkorras esiisade maale“ (2009) ning Linda Kaldma vihikut (2011).

3.1.1. Lidia Hämäläinen (end Hünni, ka Hynnä)

Lidia sündis 16. juunil 1928. aastal Leningradi oblastis Gattšinas Zagvozdka (Ala-Sakosta) külas (vt lisa 3). Tema sünninimi oli Liilia (Inkerin siirtoväen: Juulia ...). Passis sai sellest aga venepärane Lidia, millest kujunes Eestis hüüdnimi Liida (Hämäläinen, 2023). Lidial oli neli vanemat õde: Katri (sünd 1915), Amalie (ka Alina, sünd 1922), Anna (sünd 1923), Juuli (ka Juulia; sünd 1926), ning noorem õde Mari (ka Maria; sünd 1930) (Inkerin siirtoväen: Juulia ...).

1934. aastal suri Lidia ema Mari (end Kekko), kui tüdruk oli vaid 6-aastane ning pere noorim 4-aastane. Pere kuus tütart jäid ingerisoomlasest isa Adama (ka Aatos) kasvatada. Aastatel 1936–1941 õppis Lidia Gattšinas 4-klassilises koolis. Tema koolitee jäi pooleli, tõenäoliselt sõja ning Saksa armee sissetungi pärast Nõukogude Liitu. 1941.–1943. aastatel elas Lidia kodus ja abistas endisest raudteelasest isa, kes tegeles nende 4-hektarilise maa harimisega. (Hünni ... RA, VAMA) 1943. aastaks oli Lidia õde Anna surnud ning õde Katri abielus (Inkerin siirtoväen: Juulia ...). Samal aastal oli Lidia sunnitud kodutalust lahkuma (tõenäoliselt koos isa, Juulia ja Amaliaga) ning suundus elama ja töötama Karjala Nõukogude Sotsialistlikku vabariiki (Hünni ... RA, VAMA). 1943. aastal oli Lidia kõigest 15-aastane, nii et vaevalt ta selle tee iseseisvalt ette võttis. Pigem oli see siiski sundkäik. Muidugi tuleb suhtuda skeptiliselt kõigesse, mis Lidia eluloos kirjas. Millalgi vahemikus 1943–1944 evakueeriti Lidia pere Soome (Inkerin siirtoväen: Juulia ...). Võimalik, et sõjasegaduses kadus Lidial kontakt nii oma õdede kui isaga, sest puudub informatsioon, kes, millal ja kuidas Soomest tagasi Nõukogude Liitu jõudsid (Hämäläinen 2023). 1946. aastaks oli Lidia jõudnud Pihkva oblastisse Petseri rajooni Panikovski (ka Pankavitsa) külla ning elas seal kuni 1952. aastani (Hämäläinen, Lidia tööraamat). Vaatamata üksijäämisele võõras paigas, õnnestus Lidial endale tööd leida. Õed Juulia ja Amalia sattusid pärast sõda elama Kaliningradi ning Minskisse. Õed Katri ja Mari jäid elama aga Ingerimaale ning Juulia kolis hiljem Minskist Vilniusesse. (Hämäläinen, 2023)

Ingerimaalt Eestisse jõudnud asjadest on alles vaid üksikud fotod. Nii sõja, Soome evakueerimise kui ka Eestisse tuleku pidas vastu Lidia vanemate portreepilt, millest praegu on säilinud ainult koopia (vt joonis 1).

Joonis 1. Adam ja Mari Hynnä (Liia Hämäläineni erakogu)

Eestis asus Lidia 1952. aasta augustis tööle raudteele Tartu linnas (Hämäläinen, Lidia tööraamat). Taas oli Lidia võõras riigis, ühegi toe ja tuttavata. Leitud pildilt selgub, et 1953. aastal oli ta Ruusal, kas siis kedagi külastamas või tööd tegemas (vt joonis 2)

Joonis 2. Lidia Ruusal (Liia Hämäläineni erakogu)

1950. aastate esimeses pooles aitas ta Taevaskotta õhku lastud raudteesilla asemele betoonsilda ehitada. Töökohal tutvus Lidia ingerisoomlase Niina Jõgevaga (end Hämäläinen) ning tema kaudu ka Niina venna Juhan Hämäläineniga, kellega alustati ühist elu (Hünni ... RA, VAMA; Jõgeva, 2005). Lidial tuli üles kasvatada ka Juhani esimesest kooselust sündinud poeg Nikolai. Paari esimene ühine laps Viktor sündis 1955. aastal (Hämäläinen, 2023). 1959. aastal sündis Lidiale ja Juhanile poeg Toivo ning 13 päeva pärast värsked vanemad abiellusid (Põlva raj. RA, ERA). Ülejäänud elu elas Lidia oma abikaasa ja lastega Vastse-Kuustes ning hoidis ühendust kirja teel võõrsil elavate õdede Juulia ja Amaliaga. Juulia külastas mitmel korral õde. Pole teada, kas Lidia ka ise kunagi kummalegi õele külla jõudis. Lidia suri 1997. aasta 23. oktoobril.

Lidia lugu

Päike lõõmab me peade kohal palavalt ning ka lõuna ajal, kui Niinaga einestama istume, ei ole see järele andnud. Inimeste nahal pärleavad higipiisad, mille ärapühkimisega midagi ei saavutaks. Jutustame Niinaga niisama tühjast-tähjast, aga peamiselt vaikime, sest oleme siin juba mitu nädalat olnud ja see annab tunda. Kõigi, eks meie endigi, nägudel peegeldub väsimus. Muu näib pausil olevat. See loomalik instinkt ellu jääda, end kasvõi kokkuvarisemise piirini viia, aga ellu jääda, on kogu mu elu üle võtnud. On lihtsam nii, kui mõtiskleda ja

muretseda isa ja õdede pärast. Paar aastat olen ma Eestis olnud, aga eesti keeles ma palju rääkida ei mõista. Pole vajagi, sest eestlastega ma palju kokku ei puutu. Samamoodi on ununemas vähesed koduse keele riismed mu sõnavaras. Vähem musta lambana tunnen end vene keeles kõneldes, siis sulandun rohkem massi.

Paus saab läbi. Aeg tagasi raudteesilda ehitama asuda, betooniga selle varemeid asendada. Ikka ja jälle see raudtee: isa oli raudteelane, Eestisse saabusin ma rongivagunisse pressitult, Tartus töötasin raudteel ja nüüd aitan siin. Peale uhkuse ja vääriskuse pole mulle muud midagi jäänud. Raha, mille siit teenin, panen oma väljanägemisse. Nagu võiks see mulle mingigi kontrolli elu üle tagasi anda.

Avatud verandaukse pealt piilun ma punasesõstrapõõsaste poole. Midagi nad igatahes jutustavad, mõistagi vene keeles. Mis see laps üldse aru võib saada? Aga üsna usinalt nopivad ja sädistavad, Juhani tehtud pruunidel mahakoosuva värviga lüpsipinkidel. Minu lapselaps Mariliis ja Juulia siis. Õde Juulia, pealinnaproua otse Vilniusest. Vähemalt sellel 1986. aasta juulikuul, kui ta mulle Vastse-Kuustesse külla on tulnud, on ta valmis käsi määrima. Tõesti, mida see laps üldse mõistab, vaevalt keelt õppinud. Ega lapse isa, minu poeg Viktor, räägib temaga eesti keeles ja meie Juhaniga niisamuti. Vahel, kui vihastan, võib neid vängemaid sõnu vene keeles kuulda, aga vaevalt laps need üles korjanud on või praegu mingit vestlust nii hoida saaks. Juulia ja Mariliis lõpetavad korjamise. „Oi, pärast saan mannavahu teha. Õhtupoolikul saame veel sauna ja mannavahu,“ mõtisklen poolvaljult ja rändan mõtetega õhtusse. Mariliis ootab juba elevusega, kui seda kuuleb. Tüdruk on kuuene. Nagu mina siis, kui ema rongi alla jäädes suri. Jälle see neetud rong.

Eks vanemad õed Katri, Amalie, Anna ja Juulia siis aitasid isa majapidamisega, meie väiksemad, Mari ja mina, niisamuti. Kooligi jätsin pooleli. Raha nappis, aga kõige kiuste saime hakkama. Isa Adamat pole juba mitukümmend aastat näinud. On alles vaid see üksik pilt temast ja ema Marist. Kas ka minust jääb üksnes pilt? Üksik pilt, mille tegemise aegagi keegi enam ei tea ega saagi mäletada?

Lehitsen jälle üht ajaloolist romaani, aga mõtted ei taha kuidagi raamatus püsida. Eesti keel on küll selge, aga lugeda tahan ainult vene keeles, sest nii on siiski mugavam. Hea, et raamatukoguhoidja mulle teoseid ikka tellib ja kõrvale paneb. Nii see siin meil Vastse-Kuustes käibki. Praegune 1992. aasta päikese soojus meenutab mulle just täna seda 1950. aastate suve, kui Niinaga kohtusin. Mõtetega olen alati neis vanades aegades või raamatuis või kuskil mujal ära. Täna kiheleb see tunne kannatamatuseni minu sisemuses. Nii et mul muud üle ei jää. Tõmban aga oma kontsaga kalossid jalga ja kobistan majast välja enne, kui Juhan jõuab riidlema hakata. Pahe, mis on end minu külge pookinud, ajab majast välja. Kurk kuivab ja huuled kihelevad. Tean küll, et ei tohiks, aga ilma lihtsalt enam ei oska. Nagu Juhangi, ise

pahandab minuga, hirmutab keldripimedusega, aga endal on täpselt samuti. Haaran põõsalt veel peotäie punaseid sõstraidki. Minu oma sõstrad, minu oma aias.

Teadagi oleme kõik väsinud nendest arstikäikudest. Mis teha, kui lisaks otsustab ka vähk ennast minu külge pookida. Rong hüüab oma viimset hoiatavat signaali. Mu Vastse-Kuuste õuele kostavad rongivile ja rataste rütmiline ümin selgesti ära. Tuttav müra, mis minu kõrvadele kõlab kui muusika. Selle taustal on ilus oma maja vaadata. Isegi majas on tükike raudteest. Kui maja ehitus veel täies hoos oli ja mina raudteeseadjana töötasin, tassisin Juhani nõudmisel talle vanu raudteerööpaid. Silmitsen seda hetke kauem. Minu raudteerööbastest ehitatud kodu.

3.1.2. Juhan Hämäläinen

Juhan sündis 1922. aasta 6. augustil Leningradi oblastis Gattšinas Kesälä külas (vt lisa 3) kahele ingerisoomlasele: Nikolai ja Anna Hämäläinenile (neiupõlvenimi samuti Hämäläinen). Tema sünninimi oli hoopis Juho, kuid passis sai sellest Ivan ning Eestis hakati teda juba Juhaniks kutsuma. (Jõgeva, 2005; Inkerin siirtoväen väestökortti: Hämäläinen ...) Tõenäoliselt sai ta 6-klassilise hariduse Gattšinas. (Hämäläinen, sõjaväepilet) 1941. aastal hukkus Juhani vend Toivo (sünd 1933) käsigranaadi plahvatuses saadud haavade tõttu ning samal aastal lasid sakslased avalikult maha Juhani kolhoosiesimehest isa. Juhan enam sel ajal kodus ei olnud, kuna 1941. aasta augustis oli ta Punaarmeesse mobiliseeritud. Ta alustas teenistust 580. laskurpolgus (*Память народа*). 1941. aasta novembris viibis Juhan Staraja Russas, kui koht mürsutabamuse sai. Ta jäi rusude alla ja kaotas mitmeks kuuks kuulumise. (Jõgeva, 2005) 1941. aasta detsembris suunati ta ümber õppima sanitaarinstruktoriks. Seal oli ta kuni 1942. aasta maini ning maist augustini juba ametis samal erialal. Sõjaväes teenis ta vanemseersandi auastmes. (Hämäläinen, sõjaväepilet; *Память народа 1941–1945*) Kui Nõukogude Liit Saksamaale peale tungis, oli Juhan veel Punaarmees ning aitas Leningradi blokaadi lõppedes sealseid inimesi (Jõgeva, 2005). Ülejäänud pere, mis koosnes Juhani vennast Peetrist (ka Pietari; sünd 1926), õest Niinast (sünd 1929) ja vennast Väinost (ka Väinö; sünd 1936) ning ema Annast, paigutati 1943. aastal sundkorras ümber Soome (Inkerin siirtoväen väestökortti: Hämäläinen ... ; Hämäläinen Väino ... RA, VAMA). Kui 1944. aastal hakkas Soome inimesi tagasi Nõukogude Liitu saatma, lootsid mitmed ingerisoomlased, et saavad koju, nagu neile lubatud. Kiiresti selgus aga, et pered suunatakse ümber üle kogu Nõukogude Liidu. (Eestisoomlaste kultuuriomavalitsus, 2024) Hämäläinenitel poleks olnudki kuhugi naasta, sest 45 talust koosnenud Kesälä küla oli mobiliseerimislainete, tapmiste ja küüditamistega inimestest tühjaks tehtud (Jõgeva, 2005). 1946. aastal jõudis pere Eestisse (Hämäläinen Väino ... RA, VAMA). Juba sõja varasematel aastatel oli teismeline Niina keelt oskamata Eesti taludes tööd käinud tegemas. Tänu temale sai pere peale sõda olude kiuste jalad alla.

1947. aasta septembris sai Juhan vastuse taotlusele Kemerovi oblastis Osinniki linnas kaevandusest töölt vabastamise tagasilükkamise kohta. Siberisse kaevandusse suunati ta

peale sõda tema (ingeri)soome päritolu tõttu, kuigi teda oli just premeeritud II klassi ordeniga. Eestisse jõudis ta 1949. aastal (Jõgeva, 2005). Vastse-Kuustes asus ta 1950. aastate keskpaigas vendade abiga endale maja ehitama ja tegeles kuni pensionile minekuni ning veidi ka pärast seda erinevate ehitustöödega. 1954. aastal suri Juhani esimene elukaaslane Liisa Bonde, kellega tal oli ühine laps Nikolai. Oma teise naise Lidiaga kohtus Juhan enda õe Niina kaudu. 1955. aastal sündis neil ühine poeg Viktor, 1959. aastal poeg Toivo ning paar otsustas abielluda. Juhan suri 1999. aasta 14. aprillil.

Juhani lugu

Ühtäkki jääb ümbrus väga vaikseks. Helid haihtuvad. See pole sama sügisene vaikus, mis siis, kui kõndida läbi helitu metsa ja pista suhu mõni läbikülmunud mari. Siin, 1941. aasta novembrikuises Staraja Russas, on korraka väga vaikne, sest ümberkaudse lärmi lämmatab vilin mu kõrvades. Kogu mu keha on tardunud paigale, õhust ja jõust ühtäkki tühjaks pigistatud. Jalg valutab hullupööra. Siis järsku ei tunne ma seda enam üldse. Laman raske koorma nagu sooja teki all ja mind haarab paanika. Alles mõned tunnid hiljem hakkab tasapisi midagi nägema. Siis, kui mind rusude alt välja kaevatakse. Siis, kui lõpuks purustatud puidu ja kivitolmu lõhna ninast välja saan hingata ja tükid silmist nutta. Mööduvad veel mõned tunnid, kuni mõni sõna mu huulilt pudeneb. Peale taastumist suunatakse mind laskurkorpusest sanitaarinstruktoriks õppima. Kuluvad veel mitmed kuud, et mu kuulmine taastuks.

1944. aasta alguses olen 21-aastane ja tagasi rindel. Me mälume oma saepuruleiba aeglaselt, sest ka sõduritel napib toitu – 200 grammi inimese kohta. Mõni, kes minust rohkem paistab teadvat, paneb nätsutatud leiva nagu kommi tagasi rinnataskusse, et see siis natukese aja pärast uuesti suhu pista. On ütlemata külm, me kõigi põsed õhetavad. Käime jäise Leningradi ühest korterist teise, katkiste akendega eramajast eramajasse. Paljud ukSED on kinni, nii et need tuleb püssipäradega puruks peksta. Murrame ukSED maha, leiame eest inimesi, kas siis elavalt või surnult, aga enamasti surnult. Tassime neid, kellel hing vähegi sees, kaubarongide naridele. Nad kõik küsivad süüa. Kui muidugi nende näljast räsitud kehad ja häälepaelad seda veel lubavad. Arst toidab neid jao kaupa, seletades, et nende soolikad on nii palju ära kuivanud, et kui korraka anda, sureb inimene lihtsalt ära. Mitte et võib surra, vaid siis ta sureb. Nõnda me siis toimetame: korjame ja veame, ja kui vaja, ka matame. Isegi surnult näivad nende kehad näljased, nagu anuksid midagi hamba alla, ometigi lõppu oma piinale. Ainult et lõpp on nende jaoks juba ammu saabunud.

Koguneme järjekordse ukse taha. Astun sisse ja miski raske vajub mu jalale. Keegi hõigub vene keeles. See on inimene. Või õigemini miski, mis kunagi oli inimene, kes viimast jõudu kokku võttes oli jõudnud veel lävepakuni roomata ning jäänud sinna põrandale vastu ust toetades lamama. Selliseid näeme palju. Üks teine sõdur kõneles, et temal elas sõber Leningradis. Ta teadis aadressi ja korterit ning läks siis teda külastama. Uks oli kinni. Kolkimise

peale tegi mees ukse lahti, ja noh, nad olid teretanud. Paar sõnakest olid jõudnud vahetada, kui ta oli sõbralt pärinud, kus tolle naine on. Laste kohta küsimiseni ei olnudki jõudnud. Mees viibanud toa nurga poole, kus naise luud lebanud. Seepeale haaranud sõdur püssi ja lasknud oma sõbra maha. Sellised imelikud ajad siis.

Keset päist päeva veetakse mind mu tööpostilt Osinniki linna kaevandusest sõjakomissariaati. Nemad nimetavad seda küll kutsumiseks. „Иван Николаевич?“ Panevad istuma peaaegu et tühja ruumi. „Военный билет?“ Keski ülemus uurib, kas tean, kus mu isa ja pere on. Õlgu kergitades vastan, et ei tea midagi. „Noh, pere on sul kõik Soome läinud ja isa on maha lastud.“ Olin midagi sellist ju aimanud, siiski tabab mind iseviisi šokiseisund. Südame rütm kiireneb. Miski rusub mu rinda, surub hapniku välja. Vilin mu kõrvus. Nagu oleks ma tagasi Staraja Russas, ainult et nüüd pole kedagi mind välja kaevamas.

Nad annavad mulle lehitsemiseks dokumente, nime ja aastaarvudega: *isä* Nikolai, *ämmä* Anna, *sisko* Niina, *veljet* Toivo, Peeter, Väino – kõigi kohta nad teavad, kõigi kohta on neil andmed. Tõsi küll, paari aasta tagused. Isa lasid sakslased maha juba 1941. aastal, *ämmä*, Peeter, Niina ja väike Väino on Soomes. Selgub, et ka Toivo on surnud – mürsutabamus 1941. aastal.

Mõtlen, et kirjutaks, ja kirjutangi. Kuigi kallist paberit napib, saadan väikese sedeli koduküla Kesälä poole tee, lootuses, et keegi selle kätte saab. Varsti saan ma kirja vastu. Ma ei oskagi seda oodata ja rabistan ümbriku rutuga lahti. Enne lugemist seisatan hetkeks, nagu millegi ootuses, nagu võiksid need read sisaldada midagi pahaendelist, ja nii ei julgegi ma kohe lugeda. Silmad ruttavad sõnu haaramata üle teksti. Esimesena jääb silma paberi ülemisse paremasse nurka kritseldatud aasta 1948 ja järgmisena hakkavad mu käed kohutavat moodi värisema. Pisarad tikuvad vägisi silma. See on ju Niina, kes mulle kirjutab.

Ärgates ahmin järsult õhku. Nagu poleks ma viimased kuus tundi jälle normaalselt hingata saanud. Nagu oleks miski mu kopsudest õhu välja pigistanud. Karjed mu peas vaibuvad kiiresti ja verepriksmed haihtuvad aknataguse lume virvendusse. Nagu ikka olen Pravdat lugedes kiiktoolis magama jäänud. Ainult et Pravdat tegelikult enam ei ole. Nagu pole ka sõda ega elu Siberi kaevanduses. On hoopis Eesti ja eesti keel, kodu Põlvamaal Vastse-Kuustes ja ajaleht Koit.

Esimese hooga hakkab Liidat otsima. On õõnsalt vaikne ilma temata, isegi kui see ühine elu oli meil, mis ta oli. Halbadel päevadel võis Liida kaduda päevadeks, nädalateks. Me kaklesime, karjusime teineteise peale, ja siiski on mõneti kummaline mõelda, et teda enam ei ole. „Veider, et ainus, kellega rääkida jäänud, on koer“, avaldan oma lapselapsele, kes jõuludeks minu

juurde on tulnud. Liida hoidis pilti minust, noorest minust, öökapil elu lõpuni. Vahel mõtlen sellele. Pole isä, pole ämmä, pole Toivot, Peetrit, Väinot, nüüd pole enam Liidatki.

Lapsed ja nende lapsed küll käivad, kuid enam ei uuri keegi lugusid sõjaajast, lapselaps Hannes ei taha kaasa tulla veteranide kokkusaamistele. Nüüd on naljakas mõelda, et rääkisin lastelastele õhtujutuks laskurkorpusest, näitasin medaljone ja kinnikasvanud aukude jälgi jalal. Aga tookord, kui väike Hannes õhinal küsis, kas olen ka inimese maha lasknud, jäin üpris vaikseks. Üksnes vilin mu kõrvus. Seesama vilin.

Paari tunni pärast on juba pime, ja kui lund poleks maas, siis ehk paneks kuuvalgus veel mõned viimased klaasikillud peenras ja puude ümber särama. Meeldetuletus sõjast ja mürsutabamuse saanud Vastse-Kuuste tollase koolimaja purunenud akendest. Ajast, kui mina Eestisse saabusin ja nendele rusudele uut elu koos Liida ja vendadega üles hakkasin ehitama. Kolm puud kasvab me õuel. Kolm pärna. Nagu kasvasid ka koduhoovis, Ingeris, me õuel kolm puud, kõrged kased. Isegi ämmä Anna nägi need Vastse-Kuuste puud ja majad ära.

Helistan õekesele, soovin häid pühi ja tema lubab läbi astuda. Ta lausub seda oma mõnusa Võru murraku ja soome aktsendiga segunenud eesti keeles. Ma ei väsi talle ka telefoni teel oma tänulikkust kordamast. „Mul on alati meeles, kui su esimene kiri mulle kaevandusse tuli ja kui sa need teised kirjad ja pakid saatsid. Õeke, sa päästsid mu elu.“

Istume lapselaps Mariliisiga diivanil, vaatame televiisorit, minu kange must tee laual auramas ja vaikime. Nii mööduvad need 1997. aasta jõulud. Esimesed ilma Liidata. Siiski mingi kirjeldamatu kergendus ja rahu on hinges.

3.1.3. Asta Loks (end Kool)

Asta on sündnud 1930. aasta 23. juunil Ahja vallas Lokokurmu külas. Ta oli pere seitsmest tüdrukust viies. Pojad Heino, Jaan ning kaksikud Aksel ja Villem surid juba üpris väiksena. (Ahja Vallavalitsuse ... RA, ERA; vt lisa 3) Lisaks oli Asta emal Alide Koolil (end Neissar) veel poeg Walther (hiljem Vello) Neissar. Vello isa oli hukkunud I maailmasõjas. Juba nelja aasta pärast oli Alide kohtunud Asta isa, I maailmasõjas ja ka Vabadussõjas võidelnud Jaan Kooliga (Kaldma, 2024; vt joonis 2).

Joonis 3. Grupp eesti sõjamehi, kes võitlesid Lõunarindel. Jaan Kool teises reas vasakult teine (Põlva talurahvamuuseumi kogu)

Perel oli 2,5 hektarit maad ja üles tuli kasvatada seitse last (Endla Kool. RA, VAMA). Kuigi sellel ajal ei viidud lapsi üldjuhul lasteaeda, käis Asta õdedega suviti siiski lasteaias (Hämäläinen M., 2024; vt joonis 4).

a)

b)

Joonis 4. a) Asta lasteaiapilt (Asta esimeses reas vasakult teine) ja b) pildi tagakülg (Asta Loksi erakogu)

1941. aasta juulis vangistasid ja 9. augustil tapsid sakslased Asta isa, nii et ema Aliidel tuli tütreid üksi üles kasvatada. Õnneks olid kolm õde selleks ajaks juba täiskasvanud ning elasid omaette. Samuti oli abiks ema vend Kusta Lodi, keda Kusti-onuks hüüti. (Kaldma, 2024, Loks, 2023) Tagantjärele on keeruline saada kindlat vastust küsimusele, miks Asta isa vahistati. Asta rääkis, et vene keelt osanud Jaan oli kohalike ja ülevaatust korraldama tulnud venelaste vahel tõlgiks (Loks, 2019–2023). Asta õde Linda Kaldma aga teadis, et Jaani vangistamise põhjuseks oli jõukast Müüri talust maa saamine (Kaldma, 2011). Ametlikes dokumentides on hoopis kirjas, et Jaan olevat küüditaja, rüüstajate teejuht ning et ta röövis Ahja Tarbijate Kooperatiivist kaupa (Eesti rahvastikukaotused, 2002). Kokku on Asta läbinud 8-klassilise haridustee, millest esimesed seitse käis ta Ahjal kohalikus külakoolis. 17-aastasena sai Asta töö Ahja külanõukogu vallasekretärina. Edasi asus ta tööle Põlva kaadriosakonda ning lõpetas kaugõppes 8. klassi. (Kaldma, 2024, Loks, 2019–2023)

Asta ja Oskar laulatati 1955. aasta 7. mail. Sama aasta detsembris sündis neile tütar Liia. 1963. aastal, kui Liia esimesse klassi astus, läks Asta tööle Põlva sotsiaalosakonda. Kui Asta 55. eluaasta ehk tolleaegne pensioniiga lähenema hakkas, otsustas ta lootuses suuremale pensionile töökohta vahetada. Nii asus Asta 1983. aastal tööle Põlva piimakombinaati. (Hämäläinen, 2025) Asta ja Oskar elasid Põlvas Mäe tänavas, kuni nad 2021. aastal Põlva haiglasse sattusid. Haiglas Oskar suri. Peale abikaasa surma kolis Asta Liia juurde, kus ta elab siiani.

Asta lugu

Aknast paistvad soojad päikesekiired langevad ema heledale hallide triipudega ehitud peale. Sellel 1941. aasta juulipäeval olen vaid 11 aastat vana. Ometi taipan ema Aliide olekust kohe, et midagi on valesti. Olen just kõrvalasuvast Laartse talust koju jooksnud. Veel ähmi täis, veidi väsinud karja kantseldamisest, nii et ma kohe ei märkagi, et emal on silmad niisked. Palju olen teda varem üldse niimoodi kurvastamas näinud?

Hommikune väsimus ja viimane uni on silmadest hetkega pühitud ning lapselik uudishimu võimust võtnud. Küsin isa kohta. Ema ei räägi palju, aga saab selgeks, et mõnda aega isa enam tagasi koju ei tule. Ettevaatlikult poetab õde Linda, et hommikul oli ema nende ukسلävele tulnud ja teatanud: „Olkõ hää latsõ, kraamgõ nü sängüh kipästü är’, ühe onu tuliva siia.“ Neil ei olnud lastud isaga isegi hüvasti jätta. Isale oli kästud midagi kaasa anda. Ema oli kiiruga valinud selleks enda õmmeldud valged aluspüksid ja ühe isa vestidest, mille rinnataskusse ta „viimatse“ rahanatukese oli poetanud. Ehk veel midagi, ehk vahetati veel mõned sõnadki, kuid see jäi Lindal nägemata. Ema oli lapsed jalust ära teise tuppa kupatanud ning vaade läbi lukuaugu oli olnud piiratud.

Üle kogu mu keha saadaksid pöranda puulauad justkui seda kolksatust laiali. Seda häält, mida tegi puutöömeistrist isa valmistatud välisuks, kui relvastatud kutsumata külalised lõpuks lahkusid. Ainult et minnes oli Omakaitse meeste sammudele lisandunud kolmas paar samme.

Linda kirjeldab, kuidas ema oli jäänud üksi kööki seisma. Tüdrukud läinud teda lohutama. Neil oli olnud emast kahju ja tema troostitus oli kandunud nendelegi. See on alati nii olnud: kui ema on kurb, nutame ka meie. Võib-olla ei mõista ma sellel hetkel olukorra tõsidust, kuid Linda juttu kuulanud, ei kipita silmis pisarad mitte isa, vaid ema pärast. Ehk on see nii sellepärast, et ma pole isaga eriti lähedane ja püksid on meie peres alati ema jalas olnud. Me väga hoidsime ema, usaldasime talle oma mured, unistused ja saladused. Tema „kärutas“ eesotsas, ütles, mida teha, kuidas olla, ning isa ja meie järgisime teda küsimusi esitamata. Nii ka edaspidi. Nõnda siis nutan vaese ema pärast, kes jäi siia maailma nelja inimesehakatisega ihuüksi.

Augustikuu üheksandal päeval on meie vanem vend Vello kodus ja ajab meid öösel oma karjumisega üles. See tema „Hõi!“ jääb õõvastavalt väikeses puumajas kajama. Keegi ei julge

ennast liigutada. Kuuleme ainult, kuidas ema voodi krägiseb, et ta Vello juurde läheb ning uurib, miks see öösel hõigub. Vello seletab, et oli unesegaselt silmad avanud ja kohe voodi päitsi juures kedagi seismas näinud. Tema muidugi haaras püstoli järele ja sihtis, hirmust, et mõni võõras on sisse murdnud ja tahab teda tappa. Nüüd aga võib ta vanduda, et oli tolles kujus meie isa Jaani ära tundnud. Alles hiljem saame teada, et isa oli 9. augustil Lemmatsis maha lastud, Vello allkiri selgelt seda volitava dokumendi all.

Tislerist isast jääb maha hõõvelpink elutuppa, väikelapse võrevoodi, aed maja ümber, aknaraamid, ukсед, tema riided ning üksikud minevikupildid minu ja teiste mälestustesse. Hoian kinni mälupildist, kui olin väiksem, nii viie-kuuene, oli isal ikka kombeks naabrilt laenatud rattaga Ahja kohalikku poodi sõita. Olin uhke selle üle, et kaasa valiti just mind, ja mitte Lainet. Istusin isa selja taga pakiraamil ning nautisin, kuidas tuul ja päike minu juukseid sasisid. Aga isa jätab meile veel midagi. Kelle iseloomu ja välimuse natuke rohkem ja kellele natuke vähem. Hakkan osaliselt meis kõigis, eelkõige aga Linda välimuses ning Koidula maneerides ja hoiakus tajuma isa vaikset ja tasast loomust. Näen seda, kui Koidu vahetevahel meile külla tuleb või mina tema juurde satun. See peegeldub õe kõnnakus, kõnepruugis, tema käitumises.

Järgnev aeg kodus ei ole kellelegi lihtne. Üksik ema oma nelja lapsega. Ta on 46-aastane. Endla, kõige noorem meist, vaid viiene. Üksnes sugulaste abiga tuleme toime, ots otsaga vaevalt kokku, ja siiski on hetki, kui ema pinge all murdub. Ta istub aida trepil, nägu käte vahel, ning lähenedes saab selgeks, et ema hallid silmad on täidetud pisaratega. Aga ligemale, teda kaelustama, talle lohutavaid sõnu sosistama ma ei jõua. Juba on ta mind märganud, viibanud, et ma ära läheksin. Ma pole pikka aega ema nii kurvana näinud ja mind haarab viha. Torman noore inimese kärsitu keevalisusega Laine juurde ning kargan talle turja: „Kas sa midagi emale halba tegid, et ema nuttis?“ Tema ainult vastab: „Ah sul ei olegi midagi muud kui too itkemine.“ Vahetame veel mõned sõnad, kuid ega seal midagi palju öelda olegi. Võib arvata, et sellega meie lühike vestlus lõppeb.

Väike Moskvitš lookleb rahulikult teerajal. Sõiduki reisijate vahel valitseb vaikus. Kui enne võis kosta mingisugust jutuvada, siis nüüd on see vaibunud, sest hakkame sihtpunktile lähenema. Kui mootori mürin lakkab ja Oskar süütevõtme välja võtab, jään mina veel hetkeks istuma. Siis avan ukse. Mu kingatallad puutuvad pehmet maapinda ja mälestused jooksevad minusse tagasi kui paisu tagant valla päästetud vesi. Kusil siin võib lamada Jaan Kooli surnukeha – kõdunenud, looduse ning mullaga segunenud, aga hauapealne pind kihamas elust. Kogu raskus, mida olen endas hoidnud, matab mu korruga enda alla. Tunnen, kuidas jalad nõrgaks lähevad. Kui raske võis emal olla, kuigi ta harva seda välja näitas; kuidas ta nuttis taga vanu aegu ning oma armsamat. „Kuule, ega me midagi päästa saa,“ kostab läbi minu nuuksete Oskari madalapoolne leebe hää. „Mis sa iks iket. Hea, et saime teada, et vangid Tartust siia toodi.“ Juba ongi aeg lahkuda. Keegi kohalik meesterahvas, kes arvatavasti meie tegevust

kahtlaseks peab, pöördub ärritatud häälega meie poole: „Mis te siit otsite?“ Me ei tee temast välja. Marsime, nii hästi kui Oskar jalutuskepi ja haige jalaga suudab, oma sõiduki poole. Istume autosse.

Tumesinine Moskvitš vurab tee peal üha kiiremini. Lemmatsi jääb üha kaugemale seljataha. Minu jaoks tõenäoliselt igaveseks. Kahtlen, kas ma kunagi siia tagasi tulen. Kas leiaksin selleks veel põhjust? Lapsepõlvkodu on müüdnud, õed ja paljud nende lapsed juba täiskasvanud, ema surnud. Ma ei saa kunagi kindlalt teada, kas mu isa ka tegelikult kuskil Lemmatsis lamab. Vähemalt praegu olen ma omamoodi õnnelik. Õnnelik teadmises, et sain selle mälestusega rahu teha. Tunnen, et isa oleks minu ja õdede üle uhke olnud. Praeguseks sellest teadmisest piisab. Vaatan käsipõsakil aknast välja, kui minu teadvusesse kanduvad Oskari sõnad „Kas su süa om nüid rahul?“. Vaatan tema poole, kuid tema pilk on kinnitatud auto esiklaasile ning tee, käed kõvasti ümber rooli. „On küll,“ vastan talle täiesti siiralt.

3.1.4. Oskar Loks

Oskar sündis 1929. aasta 28. jaanuaril Pihkva oblastis Läda rajoonis Võtškova-nimelises eesti külas (Loks, Oskar Augusti p; vt lisa 3). Tema vanavanemad olid Lõuna-Eestist Venemaale välja rännanud juba 1880. lõpuaastatel. Oma eluloos kirjeldab Oskar detailselt, kuidas teisel pool Peipsit asuvas külas elu oli üles ehitatud, kuidas nägi välja igapäev, mis sarnanes väga Eesti talupere omaga. Oskari lapsepõlv möödus vendade Voldemari ja Alfredi seltsis oma vanaisa talus. Esimesse klassi läks Oskar 1937. aasta sügisel, kuid peale klassi lõppu eestikeelne kool likvideeriti ja teises klassis õppis Oskar juba Läda vene õppekeele koolis. Peale nädalat koolis tabas Oskarit ootamatult haigushoog (lastehalvatus) ning ta kaotas liikumisvõime. Umbes aasta sai Oskar liikuda vaid neljakäpukil. Emaga külastas Oskar Leningradi erihaiglat. Viimasel külastusel viidi tema peal läbi uuringuid, paigaldati jalale eriline tugi ning anti kaasa ka kark ja kepp. Kuigi haiglast öeldi, et iga suvi tuleb uuesti tagasi tulla, jäi tema ravi sõja tõttu pooleli. 1941. aastal sai Oskar kooliteed jätkata, ning et koolitee lühem oleks, kolis ta oma vanatädi Liine Keldri juurde. Samal aastal läks pere olukord veelgi keerulisemaks. Oskari isa August tunnistati riigireeturiks ning vangistati. Teda süüdistati külas viibinud kahtlase isiku tundmises, kellega tal tegelikult kontakt puudus. Hiljem selgus, et ta oli viidud ühte Nõukogude Liidu Siseasjade Rahvakomissariaadi Parandusliku Töö Laagrite Peavalitsuse alluvusse kuulunud sunnitöölaagrisse (GULAG-i) ning seal oli ta surnud või mõrvatud.

Oskari koolitee jätkus teise klassi alustamisega 1943. aastal, kuid kolmandas klassis ta peaaegu käia ei jõudnudki, kuna 8. oktoobril evakueeriti 14-aastane Oskar koos ema, kahe noorema venna ja nii ema- kui ka isapoolsete vaarvanematega Eestisse. Sundkorras liikumist nimetasid sakslased vabatahtlikult Eestisse ümberasumiseks. Aega asjade pakkimiseks anti neile vähem kui nädal ning kaasa lubati võtta vaid teatud koguses ettenähtud asju. Algul otsustasid küll Oskari vanavanemad Võtškovosse jääda, kuid kuna külad põletati, polnud see

võimalik. (Kaldma, 2009) Eestisse kaasa võetud asjadest on tänaseks ainsana säilinud puidust kast (vt joonist 3), mille oli teinud Oskari emale Oskari isa.

a)

b)

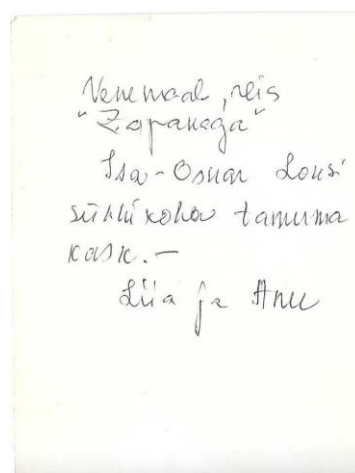
Joonis 5. Puidust kast (Ein, 2024)

Lõuna-Eestis Põlvas ootasid neid õnneks sugulased, kes olid Venemaale rändamise asemel sünnikohta jäänud. 1944. aastal asus 15-aastane Oskar tööle rätsepa õpipoisina. Aastate jooksul suutis ta endale mainet koguda ja ennast üles töötada. Juba 1952. aastal võeti ta tööle Põlva rajooni tööstuskombinaadi tsehi (Loks, Oskar Augusti p). Asta Loksiga kohtus ta Rosma külas, kui ta Asta sõbrannat tööasjus külastas. Oskar ja Asta abiellusid 1955. aasta 7. mail Rosmal. Nad kolisid elama Põlvasse Võru tänavale. Nende esimene laps Liia sündis 1955. aastal. 1958. aastal võttis Oskar ette külastada abikaasa ja Liia sünnikodu Võtškovas ning ühtlasi emapoolset sugulast Voldemar Ahit, kelle naise Siinaga kirjavahetust oli peetud. 1959. sündis paarile tütar Anu ning pere otsustas kolida Põlvas üks maja edasi (Tirmann, 1959). Talviti elas nende juures Asta ema Aliide.

1972. aastal külastas Oskar perega teist korda kodukohta Võtškovos, kus elasid veel tema tädi ning Voldemar Ahi pere (vt joonist 6).

a)

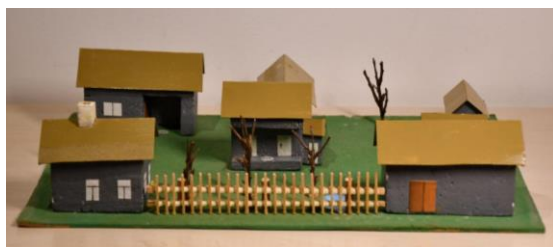
b)

Joonis 6. a) Loksi pere Võtškovos (vasakul Liia, paremal Anu) ja b) pildi tagakülg

Oskari kodust polnud alles midagi peale korstna ja vundamendi. Kohalike eestvedamisel olid sinna uued hooned hakanud kerkima (Kaldma, 2009). 1974. aastal, kui Liia Tallinna

pedagoogilisse kooli õppima asus (praegu Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar), otsustasid Oskar ja Asta kolida Põlvas Mäe tänavasse (Hämäläinen, 2025). Kolmandat ja viimast korda sõitis Oskar kodukohta koos ema Linda ja vendadega 1976. aastal. Alles 67-aastasena 1995. aastal sai Oskar endale Eesti kodakondsuse (Kaldma, 2009).

Oskari sünnikoht oli hävitatud ning sellest polnud ühtegi pilti, mis kujutaks seda nii, nagu tema mäletas. Seetõttu otsustas Oskar 2006. aastal teha kodutalust maketi. Nii kujutas ta oma vanaisa pärandit oma lastele ja lastelastele nägemiseks (vt jooniseid 7 ja 8).

a)

b)

c)

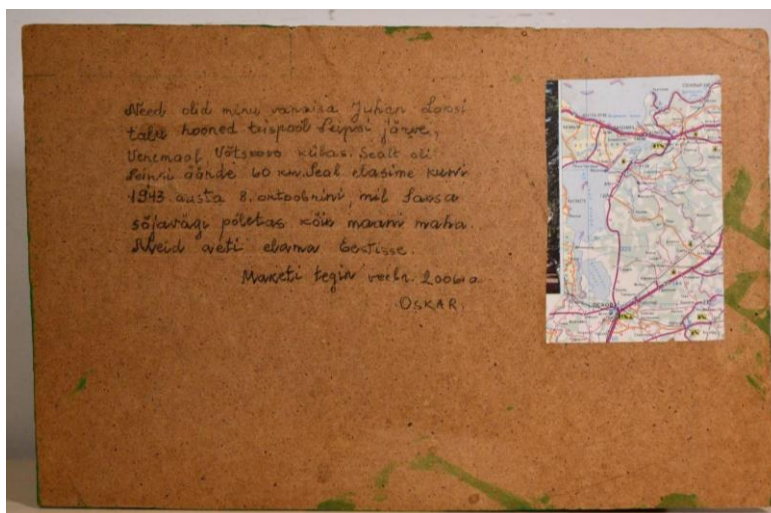

d)

Joonis 7. Talu makett (Ein, 2024)

a)

b)

Joonis 8. a) Talu maketi karp ja b) maketi põhi (Ein, 2024)

Pärast rahulikku ja pikka pensionipõlve nakatusid nii Oskar kui ka Asta 2021. aastal koroonasse ning kirjutati sisse Põlva haiglasse. Koroonast tervenesisid nad mõlemad, kuid Oskar suri siiski haiglas olles tekkinud tüsistustesse. (Hämäläinen, 2023)

Oskari lugu

Kui 1943. aasta 8. oktoobril elumajast möödun, vaatab veel mõni üksik harilikuga puidule kraabitud number mulle palkidelt vastu. Mäletan, et tookord, kui vanaisa Juhan neid palke nummerdas, jäi ta nende ette mõtlikult seisma. Seisis mõne ees hulka aega mõttesse vajunult, veidralt nukra pilguga, ja ei suutnud hooneid lammutama hakata. Oli ju käsk antud kõik hooned

kolhoosiasulasse vedada. Asjameestest venelased käisid, ähvardasid ja karjusid tema peale, nõudsid aru, miks hooned veel püsti on. Aga tema ei võtnud ikka midagi ette. Rääkis ainult, et on liiga vana, ei suuda seda üksinda teha ja et ega ka abilisi pole kuskilt võtta. Tõsi küll, selleks hetkeks olid nad meie eesti küla juba meestest tühjaks tassinud. Kõik olid kas kulakuks või poliitilisteks vaenlasteks tehtud, küüditatud või mobiliseeritud.

Me ei kolinud pikka aega ja natuke meil lastigi rahus edasi olla. Lahkusime viimaks, kui meie ahi ära lõhuti. Polnud enam võimalik maja sooja hoida. Oli ju talv. Samas oli vanaisa siis juba korralikult ära hirmutatud, nii et ta seda parandada lasta ei julgenud. Ka peale kolimist käisime ikka salamisi põlde harimas ja talu korras hoidmas. Kaua oleme üldse saanud tagasi kodus olla? Aga pole midagi parata, täna on see päev, kui meid evakueeritakse. Ema tõttab veel viimaseid asju sättima. Me astume Läda poole tee, tegelikult teadmatusse, hirmus, mis küll edasi võib saada. Liigume aeglaselt, kõik küla inimesed ühes suures killavooris. Ema vankri kõrval ja meie, lapsed, vankril. Selline korraldus sobib mulle hästi, sest paremat jalga ei saa ma endiselt liigutada. Iga kord, kui ennast vähegi palavikuliselt tunnen, kardan, et haigushoog võib jälle peale tulla. Võtta kogu mu allesjäänud liikumisvõime, ajada oma koletud kämblad minusse, nõrgestada mu jäsemed, kaela ja pea. Levida nagu katk.

Lädas magame vankris, kuigi teised ennast koolimajja paigutavad. Koidikul toimetab ema juba loomade ja söögi kallal. Piim ja praeliha leivaga pole vist kunagi nii hästi maitсенud. Aga just siis, kui rahvas on jõudnud mõnevõrra rahuneda, just siis, kui meie, jõudnud endal kõhud täis pugida, just hakata end hästi tundma, levib perest perre teade ja ühes sellega ka rahutus. „Juba on põletuskomando Võtškovo talude poole saadetud,“ tuleb teade, „külad põletatakse.“ Ahastuses sõidab ema vanaisale ja vanaemale kodutallu järele. Kui nad samuti Lädasse jõuavad, räägib vanaisa, et kuigi Saksa ohvitser oli neil näo täis sõimanud, oli ta lubatud veel öö omas kodus veeta. Kaasas olid sõduritel olnud leegiheitjad. Kui ema täna Võtškovosse jõudis, oli kõik suitsu täis olnud ning küla teises servas olid majad põlenud juba lausleekides.

Ema ja vendade Voldemari, Alfredi jaoks on see esimene kord olla tagasi Võtškovos. Minu jaoks juba kolmas. Esimene retk sai ette võetud 1958. aasta suvel abikaasa ja aastase tütre Liiaga. Teine kord juba 1972. aastal ja kogu mansaga: Asta, tütarde Liia ja Anuga. Tänavu, neli aastat hiljem, on mul truu sinine Moskvitš, mille neli ratast meid Venemaale veavad. Taas kord sõidame, nagu on tavaks saanud, sugulase Voldemari ja tema naise Siina juurde. Taas kord võetakse meid lahkelt vastu. 33 aastat tagasi käis ema viimati selle paiga sopaseid teid mööda, lapsepõlve koduradasid pidi. Ta astub sugulase Voldemari veoautost maha ja peaaegu otsekohe valguvad pisarad ta niigi nukratesse silmadesse. Koduvaremete juures langeb ta põlvili pehmele õuemurule ja toetab peopesad maapinnale. Ta silitab ettevaatlikult rohukamaraid, samal ajal kui meie vaikides tema tegevust jälgime. Me keegi ei oota, et ta midagi rääkima hakkaks, kuid ta teeb seda. Üpris tasasel häälel lausub ta: „Lapsed, siin oli

suur osa mu vanemate, mu abikaasa ja mu enda elutööst. Siin on olnud meie pere õnned, rõõmud ja õnnetused. Kurv on vaadata, et kunagisest elust pole midagi peale hoonete vundamendikivide alles jäänud.“

Koos kõnnime suure kase alla, mille juures möödunud korral Liia ja Anu üles pildistasin. Silutame selle tüve, siis kõnnime edasi kivirahnu juurde ja istume. Ema on täna meenutusi täis. Jutustab igapäevast, räägib 1943. aasta sügisest. Siin oli kunagi kodu ja meie armas õu, mille tollel oktoobrikuise päeval Saksa sõdurid oma hävitava tulega minema pühkisid. Püsti olid jäänud üksnes elamute korstnad, mis kui tummad tunnistajad seda ülekohut kisendanud. Nüüd on korstnadki lammutatud, ju oli siis kellelgi telliseid vaja.

Liim läheb laiali ja valesse kohta, õrnad tükid nihkuvad paigast. Seinal rippuv kalender näitab 2006. aasta veebruari. Vaatan teraselt oma meisterdamist ning nii, nagu leegid vanaisa ehitatud maja palk palgi haaval ammu olid hävitanud, ehitan nüüd mina ta papist, puidust ja kartongist tagasi. Kuidas vanaisa olekski võinud oma elutöö katki kiskuda? See oleks nagu ta enda elu lõhki tirimine, siis oleks see kõik justkui asjata olnud. Sai ju mindud Venemaale lootuses paremale elule. Sai ju elu ja olemine nullist, mitte millestki, oma kätega üles ehitatud, ja seda ometi mitte ettekujutusega, et võõras võiks tulla ja selle maatasa teha.

Asetan tükid üksteise otsa, kuni need moodustavad terviku, loon millegi, mis jääb vanaisa kätetööd mäletama. Nii tundub tema töö ja vaev veidi vähem asjatu. Sest minagi unistasin vanaisa eeskujul taluperemeheks saamisest, aga nüüd olen rätsep ja hea oma töös ja ma ei kahetse midagi. Tordiküünlad saavad uue elu lillede näol, meenutama rõõmsasüüsi ema ja tema peenraid. Just sellisena tahan teda mäletada: oma uhkete taimede juures õnnelikuna. Leppida sellega, et ta muutus, aga meenutada teda õitsvana omas aias, omas kodus, oma pere ja armsa abikaasa juures.

3.2. Minu isapoolsed vaarvanemad

Minu isapoolsetest vaarvanematest on kõik sündinud ning üles kasvanud Eestimaal. Ükski neist ei elanud üle 55 eluaasta. Tänu eesti päritolule, kiriku- ja meetrikaraamatutele, muudele säilinud dokumentidele, fotodele ning Peep Paltsepa koostatud minu vaarema Linda Kaarna suguvõsa uurimusele, on minu isapoolsetest vaarvanematest võimalik saada üsnagi põhjalik ülevaade.

Ilukirjanduslike lühilugude kirjutamisel võtsin aluseks vestlusi ja intervjuusid Maire Kaarna, Aino Oppari (2024a, 2025), Siiri Kruusi (2024) ja Piret Palliga (2024). Samuti raamatut „Sajandi kool“, arhiivimaterjale (Nõgel, Aita. RA, ERAF; Nõgel, Aita Aleksandri t. RA, EAAF), Vilja Kohleri artiklit „Ühe õhtu ning ööga hävis palju elusid ja kodusid“ (2014), audiosalvestust

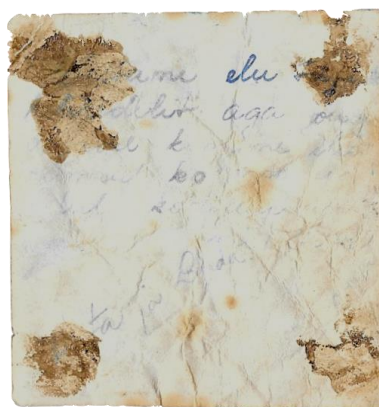
„Materjale ...“ (1941), Aino Oppari kaustikuid (2022, 2023, 2024b) ning Peep Paltsepa koostatud ja kirjutatud suguvõsa uurimust (1989–2001)

3.2.1. Aita Kuk (end Nõgel)

Aita sündis 1926. aasta 17. veebruaril Võrumaal Kärgula vallas (hilisem Sõmerpalu) Make talupidajate perre (Nõgel, Aita. RA, ERAF; vt lisa 3). Pere valdusesse kuulus 34,79 hektarit maad, nälga nende majas ei tuntud ning lubada sai laste koolitamist (Kärgula mõis ... RA, ERA; Kaarna, 2024c; vt lisa 4). Kui Aita oli 4-aastane, otsustasid tema vanemad Aleksander ja Minna Nõgel (end Wellik) kolida, soovides leida paremat maalappi. Nii möödus tüdruku lapsepõlv hoopis Tartumaal Laeva vallas Piiri talus. (Nõgel, Valve Aleksandri t. RA, ERAF; Nõgel, Aita. RA, ERAF) Muljetavaldavast 108-hektarilisest maast müüs Aleksander osa ära, jättes endale 40 hektarit, mida ta välja rentima hakkas. Rentnikud pidid aga rendi asemel Aleksandri heaks tööd tegema. (Nõgel, Aleksander Gustavi p. sünd 19. märtsil 1895. a RA, ERA; Nõgel, Aleksander Kusta p. RA, EAA) Piiri talu perelapsed käisid karjas ning aitasid igat pidi majapidamisega. Aita esimene õpetaja oli tema kolm aastat vanem õde Valve. (Kaarna, 2024a) Aital oli ka kaks nooremat venda: Imanta-Heino-Gustav, kes sündis 1929. aastal ja suri aasta hiljem, ning Vello, kes sündis 1932. aastal. (Laeva valla perekonnaregister I köide). 1934. aastal alustas Aita Kärevere 6-klassilises algkoolis ning lõpetas selle 1939. aastal, kuna läbis esimese klassi ühe kuuga. 1936. aastast kuni kooli lõpetamiseni võttis Aita osa kodutütarde tegevusest, kuigi väidetavalt oli tema kommunistlike vaadetega isa tugevalt selle vastu (Aita Aleksandri t RA, EAAF). See on üpris tõenäoline, kuna Aleksander, uskudes, et varsti valitseb Eestis Nõukogude kord, hoidus ise Eesti-meelsetest tegevustest. Järgmise aasta abistas Aita kodutalus, kuna õde Valve õppis samal ajal Valgas Helme kodunduskeskkoolis ning ema oli sellel hetkel juba haigestunud. Sellele vaatamata oli Aleksandril tahtmine ka noorem tütar uuesti kooli saata, kuid Aita enda sõnul haigestus ta eksamite ajaks. (Nõgel, Aita. RA, ERAF; Nõgel, Aita Aleksandri t RA, EAAF) 1940. aastal jätkas Aita õe eeskujul õpinguid Helme kodunduskeskkoolis, mille katkestas 1941. aastal Saksa okupatsioon. Tema kommunistlike vaadetega isa vahistati ning tema juba haiguse märke üles näitav ema Minna ei tulnud üksi talupidamisega toime, nii et Aita suundus tagasi koju ema aitama. (Nõgel, Aita Aleksandri t RA, EAAF) Soovides õppetööga jätkata, asus Aita õppima Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumisse, praegune Miina Härma gümnaasium (Sajandi kool, 2006; Nõgel, Aita Aleksandri t RA, EAAF). 1942. aastal alustas ta õpinguid kooli VIII klassis, juhuslikult koos minu vaarema Asta Loksi õemehe õega (vt joonis 9).

a)

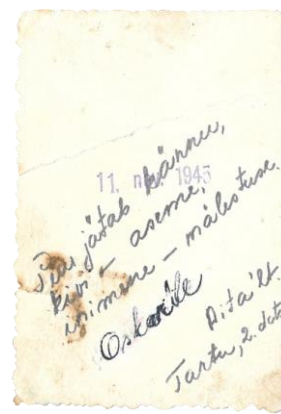
b)

Joonis 9. a) Aita Kukk (paremal) ja Linda Mäeotsa (vasakul) keskkooli trepil, b) pildi tagakül (Maire Kaarna erakogu, pilt tehtud vahemikus 1943.–1945)

1943. aastal oli kool sunnitud nime vahetama. Sellest sai Tartu Linna II Täielik Keskkool (Sajandi kool, 2006). Kooli 33. lennu ja XI klassi 1945. aastal lõpetanud, ei läinud Aita edasi õppima järgmisesse klassi, sest oli saanud sisse ENSV Tartu Riiklikku Ülikooli, praegusesse Tartu ülikooli (Sajandi kool, 2006, Nõgel, Aita Aleksandri t. RA, EAAF). Õpilastel oli sellel ajal õigus minna kas 11. klassi või sooritada ülikoolieksamid. Väga levinud oli ennast kirja panna 11. klassi ja minna siis eksameid tegema. Kui sisseastumine ebaõnnestus, naasti kooli ning prooviti uuesti järgmisel aastal. (Sajandi kool, 2006) Vaatamata sellele, et Aita esimene valik oli ülikooli arstiteaduskond, võeti ta 1945. aastal vastu põllumajandusteaduskonna agronoomia osakonda, mis oli olnud tema teine valik. Õppetööle mitteilumuse tõttu eksmatrikuleeriti esimese kursuse tudeng Aita 1946. aastal. (Nõgel, Aita Aleksandri t. RA, EAAF) Õppetööle mitteilumuse põhjus pole teada. Samuti pole täpselt teada, millal kohtas Aita endast üheksa aastat vanemat metsavahti Oskar Kukke. Tõenäoliselt olid nad tuttavad juba 1945. aasta detsembriks, kui Aita portree endast Oskarile kinkis (vt joonis 10b).

a)

b)

Joonis 10. a) Aita Kuke portree (Leitu, 1945) ja b) portree tagakül (Maire Kaarna erakogu) 1946. aasta 12. oktoobril Aita ja Oskar abiellusid ning kolisid Käreverre Laeva valda (Laeva ... abieluaktid RA, ERA; Kaarna, 2024c). 1949. aastal sündis paarile tütar Kalli, kes suri kümne

päeva pärast koldelisse kopsupõletikku (Laeva TK sünni-, abielu-, surmaaktid; Laeva ... surmaaktid RA, ERA). Samal aastal suri vähki Aita ema ning järgneval aastal isapoolne vanaisa Gustav. 1950. aastal sündis paarile Sirje ning 1951. aastal Maire. Umbes 1953. või 1954. aastal pakkis pere asjad kokku ning kolis Taalisse, vanasse Tori luteri kiriku pastoraati, kus siis tegutses metskond (Paluoja, 2014; Kaarna, 2024c). 1956. aastal sündis paarile nende viimane laps Madis. Sama aasta oktoobris või novembris kolis pere Taalist Tõstamaale (Kaarna, 2024c). Kokku kestis Aita ja Oskari abielu peaaegu 20 aastat ning lõppes 1966. aastal lahutusega. Oskari jäi aga riigilõiv maksmata ning tegelikult otsust ametlikult ei kinnitatud. Aita kolis elama Tartusse. (Kaarna, 2024c; Laeva ... abieluaktid RA, ERA) 1973. aastal Oskar suri. 1975. aastast kuni surmani elas Aita koos oma tütre Sirje, väimehe Reinu ja lapselapse Piretiga Tartus Annelinnas Kalda teel (Pall, 2024). Ta töötas Tartu Ülikooli kohvikus kuni 1980. aastani ning järgneva aja kuni surmani nahkgalanteriikombinaadis Linda. 1980. aasta 1. jaanuaril sai õnnetult surma Aita poeg Madis. Lisaks halvale uudisele diagnoositi Aital 1981. aasta juulis vähk, millesse ta sama aasta septembris suri. (Kaarna, 2024a, 2024d)

Aita lugu

On veel sombune, kui Tartusse korterisse vantsin. Ronin jälle üle Kärevere silla. Õigemini üle selle varemetele kokku klopsitud puidust nikerdis, mida ennem planguks või purdeks kui sillaks võiksin nimetada. See on paratamatu – jälle, juba kaugelt leiab mädalehk tee mu ninasõõrmeisse, uuristab end mu riietesse. Kraavi poole ma igaks juhuks enam vaadata ei julge, nagu võiksid verised hobuse korjused tõepoolest seal veel olla. Just täpselt nii nagu 1941. aastal. Seekord neid pole.

Linna jõudes pean tõdema, et rahvasuus Stalini jõulupuudeks ristitud, on oma töö teinud. Hooned on asendunud kraatrite ja kivihunnikutega, mille juures võib aimata, et sealt on just mõned laibad eemale tassitud; osa maju on tundmatuseni moondunud. Tükid küljest kukkunud, allesjäänud kaetud musta söevõõbaga. Keegi ei uudista enam õues purustusi, vaid jätkub see eestlastele omane, pilk maas, kiirustamine. Ahastus ja meeleheide on surutud tagaplaanile, jätkub päeva tavapärane rütm. Hirm koolis käia või Tartus korteris ööbida on ammu kadunud. Pole lihtsalt enam mõtet. Pigem hirmutab rusude alla jäämine, otsetabamus tundub seevastu midagi silmapilkselt.

Hommikul on korteris veel külm. Silmapesukaussis tuleb jää jälle kopsikuga lahti lüüa, enne kui saab pesema hakata. Iga päev vahetan külma korteri külma värsket õhu ja siis külmade kooliseinte vastu. Tüdrukud kiirustavad klassi, et ahjule lähemale istuma saada. Vabatahtlikult on vähesed nõus leppima aknapoolsete kohtadega. Aknad on vanad, mahakooruva värviga ja isegi kinnipandult näivad need justkui pärani avatud olevat. Õhuhäired on sagenenud, üha enam on taeva laotuses kuulda lennukite müra. See oli just nüüd, märtsivaheajal, kui terve öine Tartu säras ja sädeles, ja see oleks peaaegu et ilus olnud, kui need poleks olnud pommikobarad, mis taeva helendama löid.

Vahin tujutult piitade vahelt õue. Ka kinniste akende tagant kostab rongide signaal ja tasane rütmiline teelerühkimine. Sellel 1944. aasta kevadel kuulen neid iga päev jaamast lahkumas ühel ja samal ajal. Nagu nad aastad tagasi juunis läksid. Vagunid inimesi täis topitud, nagu oleksid nad loomad. Leeni-tädi viisid nad ka ära. Nendesamade rongide peale, tollel samal juunikuul päeval.

Lapsena olid minu ja sõtse Valve jaoks auruvedurid midagi imetlusväärset ja müstilist. Sõit ühe sellisega oleks olnud meie suurima unistuse täitumine. Kui vennake Heino suri ja kodust ära viidi, üritasid emake Minna ja isa Aleksander ehk papi meid lohutada: „Ärge kurvastage, Heino saab nüüd ju iga päev rongiga sõita.“ Siis tahtsime ka meie sinna raudtee äärde ja hõiskasime soovi, et see surm juba meilegi kiiremini tuleks, saaks ainult rongiga sõita. Nii tühine tundus see surm.

Kell on löönud juba kes teab mitmendat tundi ja mina kiirustan ikka kaubamaja trepist alla ülikooli vana kohviku poole. Sellel, 1975. aasta sügisel on sõudepaat ammu asendatud kaarsilla ja Kärevere purre betoonsillaga. Märkan, et tütreke Maire, hellitavalt Maiu, on täna Raekoja platsis, parasjagu möödumas purskkaevust. Ruttab vist loengusse ja hoiab end ülikooli tudengile nii iseloomulikult rühikana. Mulle tuttav sinine tekkel kuklasse lükatud, nii et tema heledad õrnad kiharad selle alt lustakalt välja kaarduvad. Kui ta mind märkab, puurib ta minusse oma sinised asjalikud silmad. Need silmad, milles ikka emakese pilgu ära tunnen. „Ma ostsingi sulle ilusa serviisi!“ vibutan rõõmsalt paberisse pakitud kompsu tema nina ees. Ta on üllatunud, kuid hakkab kohe minuga vaidlema. Tuletab meelde, et mul endal pole raha uute jalanõude ostmisekski. Alati muretseb ta minu pärast. Aga need jäid mulle kohe silma: siniste ja mustade lilledega ääristatud valged taldrikud. Väike meenutus sellest ajast, kui sai vabalt ... Papi ei ole seda kunagi nii näinud. Tema tõesti tahtiski seda riiki – kommunistlikku korda. Mõte oli ju ilus: soovis kõigile võrdseid võimalusi, et ei oleks rikkaid, ei vaeseid, ei oleks nälga ega puudust. Tahtis seda juba 1917. aastal, kui veel ei saanud teada, mis see täpselt tähendab. Vabaduseajast teise maailmasõjani välja lootis ta, et küll tulevad need head ajad, tulevad enamlased suure hurraaga ja päästavad ta. Koos Nõukogude võimu saabumisega algas papil justkui uus elu. Ainult üsna kiiresti selgus, et see, kuidas tema riigikorraldust ette nägi, ei ühtinud teps mitte siia võõrsilt tulnud inimeste ideedega. Papi ei saanudki oma võrdsete riiki, ei tulnudki neid paremaid aegu. Hoopistükkis kulakuks tehti. Ise oli südame põhjani kommunist, kirjutas pikki kõnesid, oli Tammsaare kolhoosis juhtival kohal olnud, aga mis see luges. Kui olid ikka võõrtööjõudu kasutanud, normist rohkem loomi omanud ja kui keegi juba kaebama hakkas, siis sellele lõppu ei tulnudki. Kuidas emake papisuguse tegelase ja kõik tema susserdamised üle elas? Papi jäi isegi siis, kui ta vangistati, endale kindlaks, kannatas kõik ära, mis temaga tehti, palus härdalt andestustki. Vist alles nüüd on ta olnud sunnitud leppima, et sissetulnud punaste ettekujutus tema omaga ei ühti. Ta on muutunud üpris vaikseks. Mitte

üldse enam see, kes oma „suurtele rahvamassidele“ suuri ideid propageeris. Ja siiski tundub mulle, et ta ikka loodab midagi, ikka ootab. Seda tema arust õiget idealistlikku utoopiat. Tuleb tunnistada, et temas on mingi imetlusväärne pühendumus. Peaaegu kadedaks teeb tema järjepidevus. Võiks ju isegi oodata! Näiteks ootaks nii kindlalt Eesti Vabariigi tagasitulekut. Kas poleks mitte uhke? Aga mina ei usu enam.

Tütar Sirje on ühes oma abikaasa Reinuga tööle läinud ja meie Piretiga oleme kodus. Vaaritan kööginurgas ja lapselapseke nohistab kuskil omaette. Kostab koputus. Esimese hooga arvan selle lihtsalt oma kujutlusvõime olevat, aga parem karta kui kahetseda. Haaran Pireti ja peidame ennast elutuppa. „Ole nüüd hästi tasa,“ manitsen Piretit, kui ta mulle süütute pärani silmadega otsa vaatab. Naeratan, kuigi ärevus minusse poeb. Teine heli on konkreetsem, nüüd pole ruumi kahtlusteks: see on koputus. Mõte, mis mu peast läbi sööstab, on absurdne – Oskar. Oskar on nüüd tulnud mulle linna järele, mu üles otsinud, tulnud andeks paluma. Teame mõlemad väga hästi, et murdun tema palvete ja pisarate ees, et nii olen mitu korda maale tema juurde tagasi läinud. Ainult et Oskar see olla ei või. Tema on juba 1973. aastast surnud. Enam ei või see olla ka nimekirja ja püstoliga varustatud julgeolekumees. Kõige tõenäolisemalt on ukse taga keegi võõras. Mõni naaber, kes on tulnud midagi paluma või uudistama. Me ei ava ust. Olemegi kahekesi hästi vaikselt ja üritan hoida lõbusat meeleolu, nagu oleks see kõik üks suur mäng.

3.2.2. Oskar Kukk

Oskar sündis 1917. aasta 6. augustil Kaarepere vallas Visusti külas Mürsepa talus üheksalapselise pere noorima pojana (Kaarna, 2024b; Õpilaste nimekiri RA, EAA; lisa 3). Tema vanemad Karl (ka Kaarel) Kukk ja Emilie Pauline Kukk (end Rätsep) olid tolle aja mõistes juba küllaltki eakad, isa 43-aastane ning ema kohe 43-aastaseks saamas. Oskari kooliaastad möödusid Kaarepere 6-klassilises algkoolis vahemikus 1926–1933. (Õpilaste nimekiri RA, EAA; Kukk, Oskar Kaarel RA, ERAF; vt joonis 11).

Joonis 11. Kaarepere algkooli õpilased kooli juhataja Ernst Grünbergiga (Oskar teises reas vasakult esimene) (Maire Kaarna erakogu)

Kuna tema vanemad polnud kuigi jõukad, maad oli neil vaid 19 hektarit, siis palju Oskar koolis käia ei saanud. Jalanõusid ja jakki tuli jagada venna Johannesega ning kodused

majapidamistööd vajasis tegemist. (Kaarna, 2024b) Peale kooli lõppu pidi Oskar karjaseks ning hiljem sulaseks minema võõrastesse taludesse.

Vahemikus 1936–1939 oli Oskar Eesti sõjaväes. (vt joonis 12; Kukk, Oskar Kaarel RA, ERAF)

a)

b)

Joonis 12. a) Oskar Kuke (tagareas vasakul) sõjaväefoto ja b) pildi tagakülg (Maire Kaarna erakogu)

Oskari käike sõja-aastatel on raske määratleda. Maire sõnul ei rääkinud isa Oskar nendest aastatest palju. Kord olevat ta küll 1940. aastate paiku metsalagendikul noore sakslasega kohtunud. Mõlemad olla ehmatanud, otsekohe ümber pööranud ning minema kõndinud. (Kaarna, 2024b) Oskari arhiivisäilik ei heida asjale samuti palju valgust. Sinna on ta kirjutanud, et aitas kodus vanemaid, kuid on aastaseid perioode, mille juurde pole midagi märgitud. (Kukk, Oskar Kaarel RA, ERA) Arvatavasti hoidus Oskar sõjategevusest või oli metsavend. Õpinguid jätkas ta 1940. aastast kuni 1941. aastani Tihemetsa Metsatehnikumis.

Tartu Riikliku Ülikooli tudengi Aitaga kohtus Oskar tõenäoliselt kas 1944. või 1945. aastal. Seda kinnitab ilmselt 1945. aasta detsembris Aitalt Oskarile kingitud pilt (vt joonis 10). Oskar ise töötas sellel ajal Kärevere metsavahina ning oli rahvakaitsepataljonis. Ametlikult sõlmiti Aita ja Oskari abielu Laeva vallas 1946. aasta 12. oktoobril. (Laeva Valla ... RA, ERA) Vaatamata sellele, et abielupaar kangesti lapsi soovis, said nad rõõmustada alles 1949. aastal, kui nende perre sündis tütar Kalli, aga juba kümne päeva pärast suri ta koldelisse kopsupõletikku. (Kaarna, 2024a, Laeva Valla TSN Täitevkomitee surmaaktid RA, ERA) Järgmisel kahel aastal sündisid nende perre Sirje (sünd 1950) ning Maire (sünd 1951).

Oskari ja Aita peaaegu 20 aastat kestnud abielu lõppes lahutusega 1966. aastal (Laeva ... abieluaktid RA, ERA). Oskar suri 1973. aasta 22. mail töölt koju kõndides südame seiskumise tõttu (Kaarna, 2024d).

Oskari lugu

Olen leidnud endale koha mahalangenud puu karedal tüvel. Mu sõrmed on peaaegu suveöö külmast siniseks tõmbunud. Jätkan visalt paberiplokile sodimist. Raadiost teatati päeval uudist. „Внимание! Говорит Москва! Передаем важное правительственное сообщение. Граждане и гражданки Советского Союза! Сегодня в 4 часа утра, без всякого объявления

войны, германские вооруженные силы атаковали границы Советского Союза. Началась Великая Отечественная Война Советского Народа против немецко-фашистских захватчиков! Наше дело правое! Враг будет разбит! Победа будет за нами!" Sõnade „sõda“ ja „fašistlike“ kuulmisest piisab. Veel tabasin lause, mis mind veel praegugi täiesti marru ajab. Või Nõukogude Liidu kodanikud? Ilma kellegi nõusolekuta otsustasid need tähtsad ennasttäis tegeliskid seda. Tagantjärele nimetavad neid mingisugusteks valimisteks. Paha hakkab juba sellest mõttest. Koolis ei lasta ka muidu käia kui ikka toppisid mu kommunooreks. Pliiatsitera murdub. Kärstitult ja samas ettevaatlikult asun seda taskust leitud noaga teritama. Aga eks need noored 23-aastased ongi marulise verrega. Tähendab, on 1941. aasta 22. juuni ja pidin päeval taluma ära selle öökima ajava uudise, kuidas meid kistakse määnsessegi mõttetusse verevalamisse. Eesti kaitseväes olin ikka selle mõttega, et kui vaja, siis lähen kodumaa Eestimaa eest sõtta. Nende kommunistide sõda mina küll sõdida ei plaani, veel vähem nende eest lahingus langeda. Parem jäädagi siia metsloomade seltsi. Võib-olla jäädagi siia metsa. Siin on üksinda nii rahulik.

Ainult mina üksi kolistan majas, proovides mitte Aitat ega lapsi äratada. Otsin puud, pillun need ahju. Siibri avanud, süütan tule. Lehm laudas ammub, ootab lüpsmist. Oleks tore jätta see kus seda ja teist, haarata püss ja kohe võpsikusse kaduda. Kuid Aita, kuramus, keeldub lüpsmast, nii et mis seal ikka. Lehm tahab ikkagi lüpsmist ja piima on ju ka vaja. Pealegi polegi mul täna vaja metsa minna. On 1966. aasta ja kell vast nii pool kuus, kuus hommikul, kui toast viimaks päriselt välja saan. Lahkun tühja lüpsikuga ja tagasi tulen juba piima ääreni täis anumaga. Mõni tilk värsket sooja piima loksub maha. Umbes samasse kohta, kuhu nood venelased auto möödunud suvel ajasid. Või oli see juba 1964. aasta augustis?

Nägin oma pereliikmete hoiakust, et nad kartsid tookord mu reaktsiooni. Hoidsid hinge kinni, kas sõiman kaugelt tulnud inimestel näod nende päritolu pärast täis. Ometi olid nad teistsugused. Mitte toretsevate mütside ja karusnahksete kasukatega kommunistid, vaid tublid töötajad. Tulid ja seletasid oma kurba saatust, et hakkab külmaks minema ja et muidu poleks ju häda, kui aga last poleks. Tõepoolest, olid nad ju lapselapse kaasa võtnud. Ega ma palju jutust jälle aru saanudki. Tundusid intelligentsed inimesed, mõlemad veel professorid. Paigutasime nad siis lauta heintesse. Jäid teised päris mitmeks ööks. Õhtuti ikka vestlesime vanahärraga. Ei tema osanud eesti ega mina vene keelt, aga kuidagi käte ja jalgadega saime jutud aetud. Vahel vaid hõikusin tütreid Maiut või Sirtsu lähemale ja palusin neil tõlkida. Kui professori proua-härra ära hakkasid minema, siis toppisid Aitale munade, piima ja öömaja eest raha, aga tema muidugi keeldus. Noh, õnneks leidub ka selles sotsialistlikus kõntsas veel mõni aus ja hea inimene. Vahel on tore, kui mulle seda meelde tuletatakse.

Kui esimesed tilgad lendavad õuemurule, siis teine piimalonks niriseb juba tahtlikult kaussi ja kassile. Ka Aita on tõusnud. Koos einestame, toimetame, sööme lõunat. Parasjagu talitame

Aitaga loomadega: sea, hobuse ja muude sulelistega. Tuleb tunnistada, et lubatud normist on meil neid tublisti rohkem. Lapsed sehkendavad toas, kui ühtäkki seisab papi, Aita isa noh, see va kommunist, meil hoovis. Püüab endast alandlikku ja tagasihoidlikku muljet jätta. Aita ruttab talle vastu ja juhatab sisse. Eks pakub talle süüa, jutustab ja loodab, et minagi kord tuppa lähen. Kui viimaks sinna suundun, siis kaarega Aleksandrist mööda. Peidan end töö ja paberimajanduse taha. Vahel ilmub Aita toa uksele. Püüab pilguga mulle märku anda ja mina teen, nagu ei saaks ma tema vihjetest aru. Nii käib ta mitu korda. Vahel lausub paar sõnagi, üritab veenda. „Papi tuli nii pika maa ära. Kas sa tõesti ei saa nüüd andeks talle anda, nii vana asi juba, või rääkidagi? No räägi nüüd temaga ometigi!“ püüab ta lepitada. Aga mida mul ikka vastata.

Tahaksin sellel hetkel tunda oma vastas püssirihma soonivat jäikust, seda veelgi tugevamini käes pigistada, nii et viimnegi väsimus läinud oleks. Põgeneda looduse rüppe. Passiks mõnd metsloomagi, elaks nii viha välja. Selle asemel astun õue, võtan piibu kaasa. Tunnen oma seljal Aleksandri ja Aita saatvaid pilke. Vahtigu pealegi. Tuppa ei kisu küll miski tagasi. Otsekui oleksime kõik unustanud, mida need punased sõjaajal tegid, mida Aleksander tegi, aga ei, nüüd olen mina see loll. Mina ei ole sellist Eestit tahtnud. Ma õpetan oma lapsed armastama vaba Eestit, minu lapsepõlve ja nooruse Eestit, ja loodan neid panna põlastama seda uut korda nii palju kui ma ise. Mina ei ole oma lastele tahtnud sellist elu. Sellist, kus kõik sinimustvalge tuleb kapitagustesse ja sahtlipõhja peita, kus jõulud on keelatud, nii et neid vaid salamisi pidada saame, kus kõike kogu aeg napib, kus ajalooõpikud on täis totrusi. Ühe korra kuulen, kui Maire valju häälega seda õpib. Mõttetust, mille nemad Eesti ajalooks on tituleerinud. Piilun ukse vahelt sisse ja käratan täiesti mõtlematult: „Mis sa ajad seda valet rämpsuga pähe endale?“ Virutan ukse pauguga kinni. Ei, sellist elu ei ole ma oma lastele soovinud.

Tagatipuks jääb Aleksander ööseks! Muidugi, kuidas ta olekski sinna Valka õhtul veel tagasi saanud oma pruudi juurde. Ta norskab diivanil ka, ja kuidas veel. Aita keerab külge. Tüdrukud itsitavad selle norina peale, nende naeru jätkub terveks ööks. Aga minule muutub iga tema hingetõmme ja õhu sisseahmimine üha väljakannatamatuks. Tahan jälle sinna puude vahele. Jälle sinna vaikuse kohinasse, kus võib peaaegu unustada, et me ei ela enam vabas Eestis.

3.2.3. Linda Kaarna (end Paltsep)

Linda sündis 1914. aasta 7. juulil Kaveldi talu omanike teise tütrena (Võrumaa Rõuge vald RA, ERA; vt lisa 3). Tema isa Julius ja ema Julie Paltsep (end Bernstein) olid peale Riias 1912. aastal abiellumist kolinud tagasi sünnimaale Eestisse (Rõuge ... V (Viitina) RA, ERA). Koliti Kaveldi tallu, mille Julius ostis osaliselt oma vennalt Jakobilt saadud päranduse ning Riias venna all õlletehases töötamise eest teenitud rahaga. (Paltsep, 1989–2001) Pere oli pigem jõukas ning kõik pere lapsed saadeti kooli. Peale Viitinas Järvel 4. klassi lõpetamist oli Linda oma emapoolse vanaema ning edasi juba kapten David Martinsoni pere juures karjalaps. Kool algas siis 1. oktoobril, kuid karjas tuli olla sellest kauem. Nii et tahetud teda algul Häädemeeste

kooli võtta, kuid Linda õppis kõik järele ning lõpetas edukalt kooli 5. ja 6. klassi. Miks Linda just Häädemeestele kooli saadeti, ei selgu ühestki allikast. Linda jätkas õpinguid Antsla kodumajanduskoolis. Tänu Linda usinusele võeti hiljem tema õde Herta Antslasse vastu ilma Häädemeeste lõputunnistusega. Peale lõpetamist asus Linda tööle Pärnu rannahotelli kohvivirtinana, kus tema ülesandeks oli saiade küpsetamine. (Paltsep, 1989–2001, Oppar, 2025) Pärnus töötas Linda veel advokaat Jaan Tallo juures koduabilisena, kus 1934. ja 1935. aasta suvel peatus ka Konstantin Päts (Gams, 2019; Oppar, 2025). Sõja puhkedes kolis Linda Võrumaale kodutallu, kuna Leonhard Kaarna oli tema kätt palunud. Tuttavad olid nad olnud juba kindlasti alates 1936. aastast, kuna Linda oli Leo õe Leida pulmas pulmaperenaine olnud. Nad abiellusid 1942. aasta 19. septembril, Linda kolis Leo juurde Krabil. Järgmisel aastal sündis paarile nende esimene laps Aino, 1945. aastal Ele, 1947. aastal Tiiu. (Oppar, 2022, 2024b ja 2023) 1949. aasta märtsil küüditati Linda ema Julie, õde Herta-Elviira, vend Valter (Eesti Kommunismiohvrid 1940–1991, 2025). 1949. aastal sündis Kaarnatele poeg Peep ning pere noorim poeg Lembit 1951. aastal. 1956. aastal jõudsid Siberist tagasi Linda ema, õde ja vend. Umbes sel ajal asus Linda tööle kohalikku kolhoosi. Linda abikaasa Leo suri 1963. aastal. Linda suri südamerikke tõttu 1969. aasta 6. märtsil. (Oppar, 2022)

Linda lugu

Vahel hilistel õhtutundidel kuuleb meie kaheksalapseline pere isa-ema nappe jutustusi müstilisest Riist: Nikolai II linna külastamise puhul peetud pidustused, kasakate karistussalkade kihutamised, isa seiklused Kockenhoffi õllevabrikus ja vanemate pulm. Isa Juliuse meelisjutt on muidugi eestlastest maailmameistriste Lurichi ja Abergi esinemine Riia tsirkuses. Kui Lurich areenile tuli, mänginud orkester „Lurichi marssi“, ja isa mängib seda meilegi oma viiulil. Kõneleb vaimustunult ja mängib veelgi pühendunumalt. Kaveldi elu algusaastaid meenutavad nad hoopis kurvema pilguga. Eriliselt jäävad meelde lood just I maailmasõja aastatest, kui tikud, petrooleum, suhkur, sool ja seep otsa lõppesid. Kui sageli võis enda ukse tagant leida püssidega mehi, kes süüa ja hobuseküüti nõudsid. Küüdimees ja toidu pakkuja ei võinud aga iial kindlalt teada, kas ise üldse pärast eluga pääseb. Vaatamata sellele, et mu vanemad Riia aastatest ainult häid muljeid jagavad, tulid ja jäid nad elama Kaveldisse. Tagasi põllutöö ja karjakasvatuse juurde, mitte ei naasnud sinna imelisele Lätimaale. Vend Peep nimetab seda maakutseks. Mina ei tea, kuidas seda nimetada. Saatuseks? Juhuseks? Eks seob elu ja kohustus laste ees nad aegamisi selle maaga, muutub aegamisi nende elutööks. Kuidas küll ema Julie need aastad vastu peab: kari, lapsed, põld ja aed? Suuremate lastena pole meistki palju abi. Meie, tüdrukud suundume kaugemal asuvatesse koolidesse haridust omandama ja poisid jäävad rohkem isale toetuseks.

Kaldasse uhtuv meri muudab muulikivid ja rannaliiva niiskeks. Eesti meri, Eesti muul ja liivaluited, rannas mõnulevate eesti inimeste silme all. Öeldakse, et tõeliselt elab Pärnu vaid

suvi. Võibolla on see tõesti nii, aga mina ei teagi teistsugust Pärnut kui see, mille keskel ma igal 1937. aasta varahommikul ärkan. Tõusen nii viie paiku, et ette valmistada tainas ja sellest värsked küpsetised rannahotelli klientidele, kelle naerused suud teenindajale pärastlõunal teiselt poolt letti vastu vaatavad. Linnaelu on teistmoodi, linnainimesed on teistmoodi. Vaiksel hakkan sellega juba harjuma.

Rakendan meie pruunika suksu, sõidame lastega piiräärsesse metsatukka heinaküüni. Käsin neil sügavalt heintesse pugeda ja nad kuuletuvad; tukuvad nõndaviisi soojades heintes mõned tunnid. Ise ma vaevalt suigun. Iga kuulnud krõps ja pragin toob mu unemaailmast tagasi siia 1949. aasta märtsi. Ootan ära, kuni saabub Leo, kes me talu juurde valvet pidama oli jäänud. „Minema läksid,“ on Leo esimesed vaiksed sõnad. Ta proovib lapsi mitte äratada, aga juba nad elavnevad. Tüdrukud vist ei taipagi, millest jutt. Mina mõistan aga kohe. Korra võib lubada endale ühe kergenduse hetke, ühe vabastava hingetõmbe. Siis algab tee koju, ja samas mure sünnitallu lähedaste pärast. Kodus katame aknad tekkidega, oleme vaikselt ja vagusi. Leo saadan järgmisel päeval sõna saama, kuidas omakseil Kaveldis öö möödus. Ta toob tagasi lühikese sõnumi: mu ema, vend Valter ja õde Herta – kõik on teel Siberisse.

1951. aastal levib meile Krabile kuuldus, et 18. oktoobril olla sõjaväelased meie 1929. aastal ehitatud elumaja palk palgi haaval laiali tassinud. Kui mina Kaveldisse vaatama jõuan, on „bandiitide elukohaks“ tembeldatud hoonest alles vaid vundament ja korsten. Jalutan aias, vaatan üle heinamaa ja lemmikmängukohad. Kuidagi nukker on vaadata, nagu poleks 1948. aasta 14. augustil toimunud küllalt saanud. Toona, siis kui mina Krabil laste ja elamise ja söögiga toimetasin, olid rukkilõikuse ajal, nii keskpäeval, NKVD mehed Kaveldi ümber piiranud. Otsiti Akslit, otsiti relvi. Kõik saadeti ülekuulamisele, kust ei puudunud hoobid. Peebu viisid nad karjateele välja, seadsid selja taha kuulipilduri, lubasid maha lasta. „Umbes siin ta seisis,“ mõtisklen, „kui nad kuulipilduri lukku venna hirmutamiseks lõgistasid, vist oodates, et ta põgenema jookseb.“ Isa jäeti pekstuna haoriida kõrvale maha. Ta ei olnud jõudnud tõustagi. Nad arreterisid ema, Herta, Peebu ja Helduri. Esimesed kolm vabastati. 17-aastane Heldur, kes ametlikult east vanemaks tehti, määrati 6 aastaks vangilaagrisse. Teda süüdistati metsavendadele teate viimises. Muud polnud talle ju kaela määrada. Aksel aga käis ikka metsast väljas talus haavu lakkumas, saunas, vahel söömaski. Peep lasti õpetaja töökohalt lahti. Praegu on Aksel tagasi, Peebul uus töökoht. Punaväe all vangivalvurina teeninud Hugo vedas Aksli metsast välja, leidis talle teenistuskoha, sai meie võõrandatud talu enda valdusesse ja elab nüüd Kaveldi aidas. Pesamuna Heldur istub veel kinni ja muidugi ema, Valterit ja Hertat ootame endiselt koju.

Kui ema, Herta ja Valter 1956. aasta kevadiste õitega naasevad, läheme neid vastu võtma. Meie naabertalust ära viidud Ede-Loksi peremees Jakob, kellega mu pere ühte loomavagunisse pandi, ei jõuagi Eestisse tagasi. Sureb võõra rahva seas võõral pinnal. Ema ja õe-vennaga pidasime küll tihedat kirjavahetust, aga nüüd on nad päriselt siin. Jälleenägemisrõõm on kirjeldamatu. Oli ju kogu aeg aju tagasopis mõte, et ka ema, õde või vend võivad Ede-Loksi peremehe saatust jagada. Sõidutame nad Kaveldisse. Hoovis klõpsab Leo oma aparaadiga mõned pildid meist ja vapratest kojusaabujatest, kes nüüd koos Hugo, ta naise Maimu ja kolme lapsega Kaveldi aidas peavad elama hakkama. Nõnda jõudis siis ema käia Siberis, oodata ära tagasituleku. Sai maitsta seda Nõukogude võimu preemiat eluaegse raske töö ja kaheksa lapse üleskasvatamise eest. Vesteldes tuleb välja lugu, mis mind kummitama jääb. Kui neid kogunemiskohta viidi ja nad Jaani-Peebu kalmistust möödusid ja ema aru sai, kust nad olid, langenud ta nuttes maha. Palunud, et ta sealsamas maha lastaks. Omaenese laste ees palus, et sõdurid talle halastaksid, ja ta oma mehe juurde laseksid, Juliuse kõrvale kalmistule mataksid.

Istun meie puidust laua taga, hetkeks võin lubada endale selle puhkuse. Tuhmle vakstule, just sinna, kuhu ma küünarnuki olen toetanud, langevad soolased tilgad. Poleks justkui 27. jaanuarist ühtegi sõõmu õhku saanud. Päevad peale Leo surma on rutanud mööda. Ikka on midagi teha, midagi talitada, midagi küpsetada ja kraamida. Noorena vaatasin ema tegevust ja mõtlesin, et pigem käia koolis, omandada haridust, aga mitte iial niimoodi tööd rügada, et see mu elu üle võtaks. Nüüd rõhutan oma lastele, et nad usinalt õpiks, kohe kui koolist tulevad, peavad koolitükid tehtud saama. Nad vuhivad neid nii, et sõrmed pärast tindist sinised. Äkki nõnda jõuavad nad selles maailmas kaugemale. Ei, tunnen seda nii kindlalt, tean, et see nii läheb. Jõuavad ära oodata veel Eesti korra tagasitulekugi, saavad kogeda sinimustvalgesse ehitud laulupidu, mida minu silmad enam vaevalt näevad. Minul aga juba on mälestus 1938. aasta peost, millest kinni hoida. Võib-olla ka just sellepärast tahan, et mu lapsed seda näeks, kogeksid seda meeliülendavat tunnet, ja tõesti vaba riigi pinnal. Kuid praegu on 1963. aasta suvi ja suvised toimetused vajavad tegemist: meie oma lehm ja võõrad kolhoosiloomad karjatamist, lüpsmist, heinategu ootab veel ees. Nõndasamuti nagu vanemad omal ajal, mõtlen mina tagasi oma noorusele ja linnaelule. Milline oleks võinud mu elu olla, kui ma oleksingi rannahotelli või Tallode pere juurde lapsehoidja töökohale jäänud? Aga Pärnust tulim ma tagasi. Tulim tagasi koju ja Leo juurde Krabile nagu mu vanemad Riias Kaveldisse. Võib-olla tõesti on seal midagi. Võib-olla tõesti siis see maakutse.

3.2.4. Leonhard Kaarna

Leonhard (ka Leo) sündis 16. jaanuaril 1911. aastal Melsobi talus Võrumaal pere vanima lapsena (Võrumaa Ruusmäe vald RA, ERA; vt lisa 3). Tema vanemad elasid siis Leo isa Hendriku venna Jaani talus. Kuid Jaani äraolekul ei saanud pere Jaani kodus enam edasi

elada, siis koliti 1914. aastal Luutsnikku Palli külla. (Oppar, 2022) Nende pere koosnes puutöömeistrist isa Hendrikust (ka Hindrik), ema Liisa Kaarnast (end Ruus), Leost ning tema nooremast õest Hildast, kes sündis 1912. aastal. Uues talus sündis perele 1914. aastal tütar Leida. Kõikide laste koolitee algas kodust 5 kilomeetri kaugusel asuvas Luutsniku 4-klassilises algkoolis ning edasi õpiti juba Rõuge 6-klassilisse algkoolis. Sealt edasi suundus Leo Väimela põllutöökooli ning oli seal kaks aastat vahemikus 1928–1931. 1930. aastal suri Hendrik ootamatult. Kogu talu majapidamine jäi nüüd 19-aastase Leo kanda, kes visalt vastu pidas (Oppar, 2022) Samal ajal oli tal ka kohustus Eesti kaitseväe ees, kus ta suunati veterinaarvelskrite eriala õpilaseks. Kursuse lõpetas ta 1933. aastal. 1936. aastal abiellus Leo õde Leida ning noorpaar koos Leo, Hilda ja ema Liisaga kolisid Krabi külla Võidu tallu. (Oppar, 2023) Huvitav seik Leo elus oli soov 1938. aastal muuta oma nime Leonhardist Leoks. Põhjuseks tõi ta nime võõrkeelse kuju. Selle avalduse lükkas Siseministeerium tagasi, leides, et ka nimi Leo on võõrapärane. (LEONHARD ... RA, ERA) Sellele vaatamata kutsuti Leonhardi nii enne kui pärast vahejuhtumit endiselt Leoks, kuigi see ametlikes dokumentides muutmata jäi. (Kaarna, 2024a)

Võimalik, et Leo ja Linda koolitee oli ühine ning tänu sellele nad tutvusid (Oppar, 2025) 1936. aastal oli Linda Leo õe pulmas pulmaperenaine, 1938 aastal käisid nad koos laulupeol (Paltsep, 1989–2001; Oppar, 2022). 1942. aastal Leo ja Linda abiellusid. Nende esimene laps Aino sündis 1943. aastal, vanuselt teine Ele sündis 1945. aastal, tütar Tiiu 1947. aastal, poeg Peep 1949. aastal ning kõige noorem Lembit 1951. aastal. Leo suri 27. jaanuaril 1963. aastal ning jättis endast maha väikesed lapsed, kellest kõige noorem, Lembit, oli 11-aastane. (Oppar, 2022 ja 2024b)

Leo lugu

Kaitseväes õppustel vaatavad mulle vastu noored inimesed, kes on kutsutud oma kodumaad kaitsma. Vahel küll käib mu peast läbi mõte, kui tuleks sõda, mis siis...? Aga ümbritsetud nendest tulihingelistest meestest, ei tahaks ma kuidagi uskuda, et nii kergelt võiks Eesti iseseisvuse kaotada. Kodus võtsin majapidamise peale isa surma üle ja siis kutsuti mind kaitseväkke, aga ma ei kurda. On keeruline, aga tegelikult tuleme toime. Kui aga majanduskriis paari kuu pärast Eestisse jõuab ja meie igapäevaelu tõsiselt mõjutama hakkab, siis hakkab ka minusse kerge kahtlus ronima.

Tallinna tänavad olid täidetud sinimustvalgete lippude, rahvarõivaste ja naerusuiste inimestega. Nüüd on needsamad siia lauluväljakule kokku voolanud. Pole vast ealeski nõnda palju inimesi ühes kohas näinud. Eestlasi veel vähem, neid inimesi, kes on uhked oma põlvnemise üle. Päts koogutab pukis, peab täitsa viisaka kõne. Lindale on see nägu juba tuttav, eks meile kõigile, aga temal oli ometi see au presidendiga ühe katuse all elada, kui ta Tallo juures jõmpsikaid kantseldas. Kuigi mina laulukaare all ei seisa ja üksnes 1938. aasta

juunipäikeses neid etteasteid Lindaga vaatan, tärkab ka minus teatav ülev tunne. Nagu kaitseväes, kui veterinaar-velskri ametit omandasin, kui nägin nende noorte inimeste elutahet. See tärkab minus ja ehk ka Lindas või vähemalt näib tema nägu seda peegeldavat. Masti on tõmmatud Eesti, Rootsi, Soome ja Läti lipud, mis „Laul kodumaast“, „Mu rannikumaa“ ja teiste isamaaliste laulude saatel tuules lehvivad. Kogu see tegevus võetakse üles ka veel, tihti on näha mõnd inimest kaameraga ringi tuuseldamas. Eks siis tulevastele põlvedele mälestuseks, eks siis minu ja Linda lastele, kui need ükskord tulevad.

1942. aasta septembri sügiseses karguses abiellusin Lindaga sinimustvalge lipu all. Sellest on juba varsti aasta saanud, oleme jõudnud 1943. aastasse ja nüüd on järjepanu tulnud minu hoovi võõrväed. Nagu I maailmasõja paiku, nõnda ka nüüd. Tulevad, trambivad jalgu nagu väiksed lapsed ja arvavad, et saavad kõik, mida hing ihkab? Jah, neil on õigus, nad saavad. Lepin sellega. Nagu lepin, et laulupeod on uppunud punasesse, et jõule peame, katted akende ees, tähistama, et on ette nähtud igasugu toidu- ja loomanormid, et räägitakse kogu aeg imepärastest saavutustest, kuigi aasta-aastalt paistab ainult raskemaks minevat. Et kogu aeg hingaks nagu keegi kuklasse, õhus on alati mingi ärevus. Aga see uus kord ongi ehitatud üles hirmule, üles ehitatud sellele, et inimesi karistatakse nende edukuse eest. Eestlane on ju ometi tuntud töökuse ja lauluhääle poolest. Eks tõesti kunagi need kuidagiviisi päästavad meid. Ei tahaks nagu uskuda, et see siin juhtuda võiks, aga kes teab. Imesid on ennegi juhtunud.

Kuskilt lähedalt võpsikust vean ma tuppa kuuse. Veidi nukravõitu ta on, see 1948. aasta jõulupuu. Aga lapsed ehivad selle enda valmistatud ajalahepaberist kettide ja Linda küpsetatud präänikutega. Oma emale Liisale on kuuse alla paigutatud toolike, millel ta mõtlikult end kõigutab ja tekkidega kaetud aknaid piidleb. Viimaks ei tule puudust ka ühest korralikust jõuluvanast, kellele lapsed oma jutud, salmid ja laulukesed ette vuristavad ja kes seejärel lapsi kinkidega kostitab. Ainole, Elele saavad kingad ja meie pisikesele Tiilele nukk. Täitsa plastikust pea ja õhtutundidel Linda salaja ömmeldud kehaga. Muheledes vaatan, kuidas laste silmad särama löövad. Järg jõuab ema kätte. Ta laulab. Rahvaviisi mulle tuttavlikud sõnad jäävad vist alatiseks emaga seostuma ja tunnen end jälle nagu väike laps: „Tähekeene, miks sa vilgud, / Miks sa nõnda virvendad? / Sinu püsimata pilgud / Hingesse mull' tungivad. / Kui on vabad õhtutunnid, / Sind mu silmad otsivad; / Sa mind igatsema sunnid, / Oma juure meelitad. / Oma viimsel elu-õhtul / Sinu poole vaatan ma; / Oma viimsed õhkamised / Taeva ruumi saadan ka.“

Väimela põllutöökooli haridus aitab mul saada koha Varstu kolhoosi esimehena. Linda töötab sealsamas lüpsjana. Mõnda aega läheb täitsa kenasti, kui nii võib üldse midagi Nõukogude korra all nimetada. Saame hobust laenata, mind tunnustatakse mu töö eest, saan teha seda, mis mulle meeldib ja milles hea olen, ja kui on veel hea ilm nagu täna, siis mõtlen, et võibolla

polegi nii hull. Nagu mainitud, on täna tõeliselt ilus ilm. Asjad saavad juba varakult aetud ja jõuan enne Lindat koju. Peep ja Lembit mängivad õues. Lõunane rammestus haarab mu ühtäkki ühes ja pöönan ka siis veel, kui Linda koju jõuab. Mu äratav tema pahandamine: „Poisid lõhkused palliga akna ära ja sina magad siin.“ Tal on õigus. „Poisid tegid endale suvemaja,“ vastan vähese mõtlemise järel. Peep silmitseb teraselt oma kätetööd ja teeb juba plaane, kuidas purustusi likvideerida. Ta on mul pikemat aega abiline olnud igasugu töödega. Õpetan talle, mida tean ja oskan. Kõik tuleb talle nii lihtsalt. Tal olid tööriistad näpus juba enne, kui ta r-tähte oskas öelda, nii et naabrinaine Leili ikka meenutab seika, kui Peep talle seletanud, kuidas „Pajanda aga pajanda, aga mitte ei pajane“. Endast suurem vasar oli poisil peos olnud. Lembit armastab palju lugeda, käib karjas ja muudkui vuhib neid raamatuid. Südamlik laps, kes muretseb kõigi lindude ja konnade pärast ja tassib viimaseid tiiki, sest arvab, et seal on neil hea. Minu tublidest tütardest ei maksa rääkima hakatagi. Kõik nad on asjalikud, küll saavad headele töökohtadele ja heale järjele. Sellepärast ma üldse ei muretse, kui just elu mõnda vimkat ei viska.

KOKKUVÕTE

Praktilise töö raames valmis kaheksa vaarvanema elust ülevaade ning kaheksa minavormis ilukirjanduslikku lugu, nagu oli töö eesmärk. Selle jaoks töötasin läbi arhiivimaterjale, fotoalbumeid, koostas iniga vaarvanema kohta tema elu kujutavad ajajooned, kollaažid ning oma sugupuu. Andsin ülevaate 20. sajandi tähtsamatest ajaloosündmustest, mis minu vaarvanemate elukäiku mõjutasid. Kirjutamisel kasutas in teemakohast ajalookirjandust, Rahvuserhiivi materjale, suguvõsas varem koostatud elulugusid. Suur osa informatsioonist pärineb inii varem kui ka töö käigus läbiviidud poolstruktureeritud intervjuudest. Töö nõudis mitmete minule inii uute kui ka tuttavate programmide, veebilehtede ja andmebaaside kasutamist: Canva, AIS, VAU, Saaga, Digar, Timetoast, Inkeri.ru, Google My Maps, fototöötlusprogramm GIMP ja Geni.

Inimeste traumaatiliste läbielamiste käsitlemine ja traumakirjandus on olulised järgmistele põlvetele lootuse andmiseks ning need aitavad isiklikumas võtmes teisel ajal elanud inimesi tundma õppida. Lugusid kirjutades ja ettevalmistusi tehes sain samastuda oma kaheksa vaarvanemaga, vaadata, kuidas teine maailmasõda nende elukäiku suunas ja mõjutas. Kolm minu vaarvanemat olid sõjapõgenikud, kes pidid maha jätma kodu ning sattusid elama Eestisse. Kõik minu emapoolsed vaarvanemad kaotasid teise maailmasõja ajal isa. Vaatamata sellele, et minu kaheksast vaarvanemast kedagi ei küüditatud, viidi ära ühe vaarema pere ning mitmeid puudutas see, kui ära viidi lähedasi inimesi ja sugulasi.

Minu vaarvanemate elu ei olnud relvastatud ega aktiivne võitlus. Nende vaikne vastupanu seisnes pigem üks-päev-korraga-suhtumises, sõjakoleduste keskel ellujäämises, visaduses, kohanemisvõimes, identiteedi säilitamises, inii palju kui see oli võimalik, ja oma pere hoidmises. Töö tegemise käigus osutus väljakutseks olulise info kättesaamine intervjueeritavalt, ilma et ma tema vastuseid mõjutaksin. Samalaadsete tööde puhul soovitan eelnevalt põhjalikumalt tutvuda võtetega, mis aitaksid kaasa mälestuste esilekutsumisele. Samuti soovitan ennast enne kurssi viia arhiivi kasutamise põhitõdedega, mitte proovida kõike ise selgeks saada. Meeles tuleb pidada ka seda, et professionaalidelt abi küsimine on osa õpiprotsessist.

Tihti on inimeste mälestused lünklikud ja ebatäpsed, inii et nendele täielikult toetuda ei saa. Selle jaoks ongi oluline kontrollida võimalikult palju suulist informatsiooni kirjalikest allikatest. Väga palju on aga kadunud neist teadmistest, mis kunagi tundusid iseenesestmõistetavad, et neid ei taibatud edasi rääkida või polnud huvilisi kuulamas. Tööd tehes tekkis suurem huvi ajaloo vastu ning leidsin ka isiku, kelle eluteed edasi uurida – minu vaarema isa Aleksander Nõgel.

ABSTRACT

This research paper has been written on the topic “My great-grandparents’ stories in the turbulent times of the 20th century” by Tartu Jaan Poska Gymnasium’s 12th grade student Kirke Kaarna in Estonian. The aim of this research-based practical project was to write eight fictional stories in first person from the perspective of my great-grandparents, along with an overview of their lives.

This paper consists of three parts. In the first part historical background of the era and the key events that most significantly affected the lives of my great-grandparents were outlined. The second part introduces methodologies that were used and the third contains an overview of my great-grandparents’ lives and the fictional stories.

Addressing people’s traumatic experiences and engaging with trauma literature are important for giving hope to future generations. They also help us get to know people on a more personal level and better understand those who lived in different times. While writing the stories and preparing I was able to see how World War II shaped and influenced my great-grandparents’ lives.

The keywords for this research are the following: Ingerians, life in Soviet Estonia, World War II, remembrances.

KASUTATUD ALLIKAD

75 aastat teise maailmasõja lõpust Euroopas: Eesti ja teine maailmasõda 2020. – Välisministeerium. Kättesaadav: <https://www.vm.ee/uudised/75-aastat-teise-maailmasoja-lopust-euroopas-eesti-ja-teine-maailmasoda> (24.12.2024).

Ahja Vallavalitsuse Perekonnaseisuameti sünniregister I. RA = Rahvusarhiiv, ERA. F 5320, N 1, S 71

Andersen jt = Andersen, Andres, Ea Jansen, Toomas Karjahärm, Mart Laar, Mati Laur, Lea Leppik, Aadu Must, Tiit Rosenberg, Tõnu Tannberg, Sulev Vahtre 2010. Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kautamisest Vabadussõjani. Tartu: Ilmamaa.

Arjakas, Küлло 2008. Eesti Vabariik 90. Sündmused ja arengud. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Eesti Kommunismiohvid 1940–1991 2025. Kättesaadav: <https://www.memoriaal.ee/otsing/?q=paltsep&f=all> (29.12.2025).

Eesti rahvastikukaotused II/1 2002. Saksa okupatsioon 1941–1944. Koostanud Indrek Paavle.

Eestisoomlaste kultuuriomavalitsus. Kättesaadav: <https://eestisoomlane.ee/ingerimaa-ajalugu/> (18.12.2024).

ERM KV 1298:2. Rein Kaldma 2009. Sundkorras esiisade maale. Ühe Venemaale väljarännanud pere ja selle järglaste tagasitulekust Eestisse 1943. aastal, 21-62.

Gams, Elmar 2019. Lehte Koppel (Tallo). – Kogu me lugu! Kättesaadav: <https://www.kogumelugu.ee/et/videoteek/lehte-koppel-tallo> (15.02.2025).

Hansar, Maria 2023. Kadunud linna elustamine aitab leevendada ajalootraumasid. – *Novaator*. Kättesaadav: <https://novaator.err.ee/1608869288/kadunud-linna-elustamine-aitab-leevendada-ajalootraumasid> (24.09.2024).

Hiio, Toomas 2021. Viimase sõja esimese aasta ajaloost ja muustki. – *Tuna*, nr 2, lk 2–8. Kättesaadav: <https://tuna.ra.ee/viimase-soja-esimese-aasta-ajaloost-ja-muustki/> (12.11.2024).

Hobsbawm, Eric 1994. Äärmuste ajastu. Lühike 20. sajand. 1914–1991. Tallinn: Varrak.

Hämäläinen, Hannes 2024–2025. Hannese vaarvanemad. Kirke Kaarna, oktoober, november, detsember, märts [edastatud suuliselt].

Hämäläinen, Juhan. Sõjaväepilet. Erakogu.

Hämäläinen, Lidia 1952–1983. Tööraamat. Erakogu.

Hämäläinen, Liia 2025. Oskar ja Asta Loks. Kirke Kaarna, 19. jaanuar. [edastatud suuliselt].

Hämäläinen, Mariliis 2023. Suguvõsa. Kirke Kaarna, okt, nov, dets [edastatud suuliselt].

Hämäläinen, Viive 2024. Hämäläinenite pere. Kirke Kaarna, 23. okt [helisalvestis diktofonil].

Hämäläinen, Väino Nikolai p. RA = Rahvusarhiiv, VAMA, F P-188, N 1k, S 32.

Hünni, Lidia Adami t. RA = Rahvusarhiiv, VAMA. V-5/28.2k.944, F V-5/28, N 2k, S 944.

Inkerin siirtoväen väestökortti: Hämäläinen Juhan (Juho, Ivan) s. 1922, Hämäläinen Niina s. 1929.

Inkerin siirtoväen väestökortti: Juulia Aatamintytär/Aatoksentytär Hynnä's (b. 10.4.1926)

Jaeger, Andres 2016. Aasta 1944: Tartu suurpommitamine 26. märtsil. – Maaleht. Kättesaadav: <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/73768791/aasta-1944-tartu-suurpommitamine-26-martsil> (20.11.2024).

Jõgeva, Niina 2005. Mariliis Hämäläinen, 18. aug [helisalvestis diktofonil].

Kaarna, Maire 2024a. Aita Kukk. Kirke Kaarna, 11. juuli [helisalvestis diktofonil].

Kaarna, Maire 2024b. Oskar Kukk. Kirke Kaarna, juuli [helisalvestis diktofonil].

Kaarna, Maire 2024c. Oskar ja Aita Kukk. Kirke Kaarna, oktoober, november, detsember.

Kaarna, Maire 2024d. Oskar ja Aita Kukk. Kirke Kaarna, 19. nov. [helisalvestis diktofonil].

Kaasik, Peeter 2024. Tartut tabab punalennuväe pommirünnak. – Postimees. Kättesaadav: <https://www.postimees.ee/7986945/80-aastat-tagasi-tartut-tabab-punalennuvae-pommirunnak> (30.11.2024).

Kaldma, Linda 2011. Vihik käsikirjaliste mälestustega. (Linda Kaldma erakogu).

Kaldma, Linda 2024. Koolide perekond. Kirke Kaarna, 22. okt [helisalvestis diktofonil].

Kaldma, Rein 2013. Vabadussõja lõppjark ja Tartu rahu. – *Wõrumaa Teataja*, veebr, nr 23 lk 4. Kättesaadav: <https://dea.digar.ee/?a=d&d=vorumaateataja20130223.1.4&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-grupp+eesti+s%c3%b5jamehi%2c+kes+v%c3%b5itlesid+L%c3%b5unarindel-----1----> (10.03.2025).

Kohler, Vilja 2014. Ühe õhtu ning ööga hävis palju elusid ja kodusid. – *Postimees*. Kättesaadav: <https://tartu.postimees.ee/2740080/uhe-ohtu-ning-ooga-havis-palju-elusid-ja-kodusid> (11.03.2025).

Kool Endla. RA = Rahvusarhiiv, VAMA. F P-21, N 1k, S 115.

Kruus, Siiri 2024. Aita Kukk. Kirke Kaarna, 23. aug [helisalvestis diktofonil].

Kubits, Aet 2024. Lavastaja Marta Aliide Jakovski: leinast rääkimine on oluline. – Eesti Rahvusringhääling. Kättesaadav: <https://kultuur.err.ee/1609246659/lavastaja-marta-aliide-jakovski-leinast-raakimine-on-oluline> (30.03.2025).

Kärgula mõis, Make nr. 20A talu, eraldatud Make nr. 20 talust. RA = Rahvusarhiiv, ERA, F T-3, N 23, S 2320.

Laanes, Eneken 2010. Trauma ja popkultuur: Sofi Oksaneneni „Puhastus“. – *Vikerkaar*. Kättesaadav: <https://www.vikerkaar.ee/archives/12428> (28.12.2024).

Laeva valla perekonnaregister I köide. RA = Rahvusarhiiv, ERA, F 5130, S 137, N 4.

Laeva Valla TSN Täitevkomitee abieluaktid. RA = Rahvusarhiiv, ERA, F 5130, N 4, S 267.

Laeva Valla TSN Täitevkomitee surmaaktid. RA = Rahvusarhiiv, ERA, F 5130, N 4, S 268, L 309-310.

Laeva Valla TSN TK sünni-, abielu-, surmaaktid. RA = Rahvusarhiiv, ERA, F 5201, N 6, S 761, L 16.

Laurik-Teder jt = Inge Laurik-Teder, Anu Lepp, Krista Sarv 2021. Minu vaba riik. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.

Laurson, Agaate 2007. Ajalooline traditsioon Urvaste kihelkonnast. – Eesti Rahvaluule Andmebaas. Kättesaadav: <https://www.folklore.ee/pubte/ajaloolist/urvaste/urvaste.html> (10.11.2024).

Leonhard Kaarna eesnime muutmine LEO. RA = Rahvusarhiiv, ERA, F 5201, N 2, S 99813.

Loks, Asta 2019–2021. Asta lapsepõlv, noorusaeg ning elu Nõukogude Eestis. Kirke Kaarna [helisalvestised autori valduses].

Loks, Asta 2023. Asta lapsepõlv. Kirke Kaarna, 24. aug [helisalvestis diktofonil].

Loks, Linda Kusta t. RA = Rahvusarhiiv, ERA, F R-280, N 2k, S 818.

Loks, Oskar Augusti p. RA = Rahvusarhiiv, VAMA, F P-75, N 3, S 266

Lotman, Juri 2010. Kultuuritüpoloogiast. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Materjale Suurest Isamaasõjast. Teadaanne Suure Isamaasõja algusest 1941. – Audioarhiiv, 22. juuni. Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/audio/vaata/materjale-suurest-isamaasojast-materjale-suurest-isamaasojast-teadaanne-suure-isamaasoja-algusest> (20.02.2025).

Nõgel, Aita Aleksandri t. RA = Rahvusarhiiv, EAAF, F 5311, N 18/52, S 282.

Nõgel, Aita. RA = Rahvusarhiiv, ERAF, F 31, N 2.

Nõgel, Aleksander Gustavi p. sünd. 19. märtsil 1895.a. RA = Rahvusarhiiv, ERA, F 947, N 2, S 172.

Nõgel, Aleksander Kusta p. RA = Rahvusarhiiv, EAA. F T-168, N 1-2, S 730.

Nõgel, Valve Aleksandri t. RA = Rahvusarhiiv, ERAF. F 31, N 2, S 1127.

Oppar, Aino 2022. Lilla vihik käsikirjaliste lugudega Kaarnate suguvõsast (Aino Oppari erakogu).

Oppar, Aino 2023. Kaarnate perekonna tabel. (Aino Oppari erakogu).

Oppar, Aino 2024a. Linda ja Leo Kaarna. Kirke Kaarna, 23. dets [helisalvestis diktofonil].

Oppar, Aino 2024b. Sinine vihik käsikirjaliste lugudega Kaarnate suguvõsast. (Aino Oppari erakogu).

Oppar, Aino 2025. Leo ja Linda Kaarna. Kirke ja Kalev Kaarna, 23. märts [helisalvestis diktofonil].

Pajur jt = Pajur, Ago, Tõnu Tannberg, Lauri Vahtre, Jüri Ant, Mart Laar, Kaido Jaanson, Mart Nutt, Raimo Raag, Sulev Vahtre, Andres Kasekamp 2005. Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Tartu: Ilmamaa.

Pall, Piret 2024. Pireti vanaema Aita Kuk. Kirke Kaarna, 26. nov [helisalvestis diktofonil].

Paltsep, Peep kirjutatud ja koostatud vahemikus 1989–2001. Wanad lood. Suguvõsa uurimus (trükitud, väike osa käsikiri, pildimaterjal, artiklid). Erakogu.

Paluoja, Silvia 2014. Metsaülema vanaema oli pastoraadis leeris. – *Pärnu Postimees*. Kättesaadav: <https://parnu.postimees.ee/3037195/metsaulema-vanaema-oli-pastoraadis-leeris> (07.12.2024).

Pesti, Madli. Surmast, eelkõige elust aprill 2024. – *Teater. Muusika. Kino*. Kättesaadav: https://www.temuki.ee/archives/9722?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR0rnOzvhG1XkRgdDfrb2N2hV3xvILKwLNRlJYMA5bT6NPvijBq79CNhpHU_aem_VKo3RWaGjmsUe3p0FneXp. (07.12.2024).

Põlva raj. Perekonnaseisuaktide Büroo abielu ja abielulahutamise aktid. RA = Rahvusarhiiv, ERA. F 5320, N 1, S 340, L 49-50.

Päevik piiratud kindlusest 1963. – Audioarhiiv, 18. jaanuar. Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/audio/vaata/paevik-piiratud-kindlusest> (16.03.2025).

Reinvelt, Riina 2002. Ingeri elud ja lood. Kultuurianalüütiline eluloouurimus. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool.

Rõuge vallavalitsuse Perekonnaregister V (Viitina). RA = Rahvusarhiiv, ERA. F 5255, N 2, S 1353, L 693, 694.

Saar, Evar 2020. Priinime lugu: Kaarna. – *Uma Leht*. Kättesaadav: <https://umaleht.ee/article/priinime-lugu-kaarna/>. (24.12.2024).

Sajandi kool 2006. Sada aastat Miina Härma Gümnaasiumi. Koostanud Ene Tannberg.
Tartu: Miina Härma Gümnaasium.

Sakova, Aija 2017. Valu, mälu, kirjandus. Tallinn: EKSA.

Tirmann, Kalju 1959. Saabub meeldiv jüripäev. – *Koit*, 21 juuli, nr 86, lk 3. Kättesaadav: <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=koit19590721.2.12&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (22.01.2025).

Valge, Jaak 2017. Kas Hitler tuli võimule demokraatlikul teel? – *Tuna*, nr 3, lk 2–9.
Kättesaadav: <https://tuna.ra.ee/kas-hitler-tuli-voimule-demokraatlikul-teel-2/> (29.10.2024).

Valkeenieni, Hannele. Ingerisoomlaste ainus «patt» oli geograafia 6. detsemberil 2024. – *Postimees*. Kättesaadav: <https://arvamus.postimees.ee/8148501/hannele-valkeenieni-ingerisoomlaste-ainus-patt-oli-geograafia>. (08.12.2024).

Virkus, Sirje 2016. Intervjuu, vaatlus ja sisuanalüüs. – Tallinna Ülikool, Digitehnoloogiaste instituut. Kättesaadav: https://www.tlu.ee/~sirvir/Intervjuu_vaatlus_ja_sisuanals/ (10.09.2024).

Võrumaa Ruusmäe vald. RA = Rahvusarhiiv, ERA. F 40, N 1, S 6123, L 17.

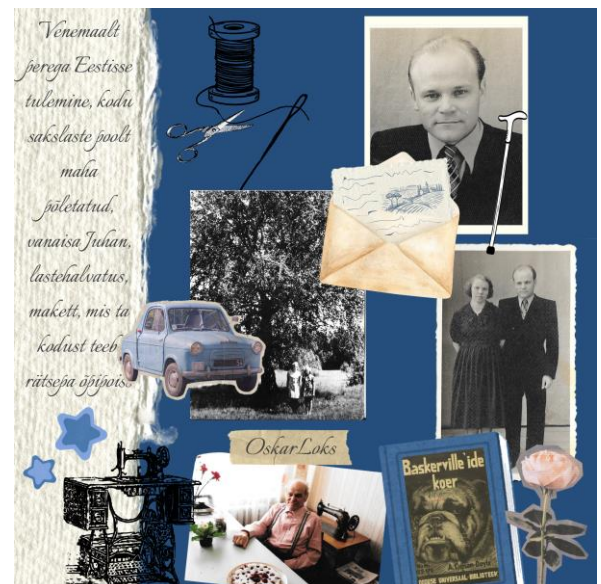
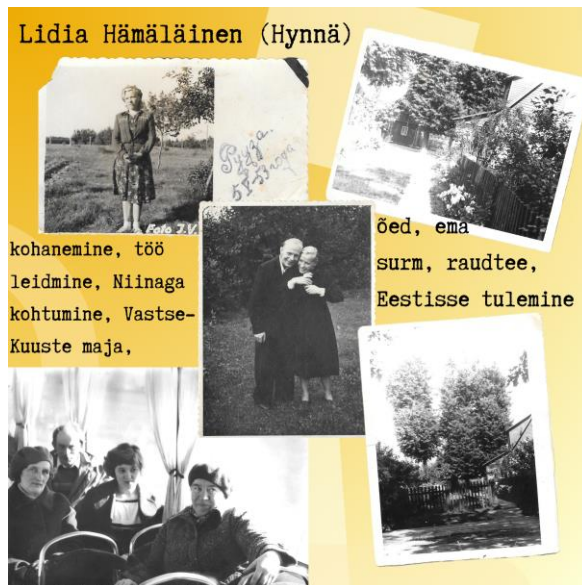
Võrumaa Rõuge vald. RA = Rahvusarhiiv, ERA. F 40, N 1, S 6125, L 95.

Память народа 1941–1945 2025. Kättesaadav: <https://tinyurl.com/mr3kxccj> (15.02.2026).

Õpilaste nimekiri. RA = Rahvusarhiiv, EAA. F 4313, N 1, S 18, L

LISAD

Lisa 1. Kollaažid

Kollaažide link:

https://www.canva.com/design/DAGW6ALApqo/cJHK62IzJMF17ttMH7RzWQ/edit?utm_content=DAGW6ALApqo&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Lisa 2. Sugupuu ja ajajoonte lingid

Sugupuu:

https://www.canva.com/design/DAGSDfw2lhg/In37HUaKxu7HiK-RTpuftQ/edit?utm_content=DAGSDfw2lhg&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Lidia Hämäläineni ajajoon: <https://www.timetoast.com/timelines/3113379>

Juhan Hämäläineni ajajoon: <https://www.timetoast.com/timelines/3113311>

Asta Loksi ajajoon: <https://www.timetoast.com/timelines/3112699>

Oskar Loksi ajajoon: <https://www.timetoast.com/timelines/3133003>

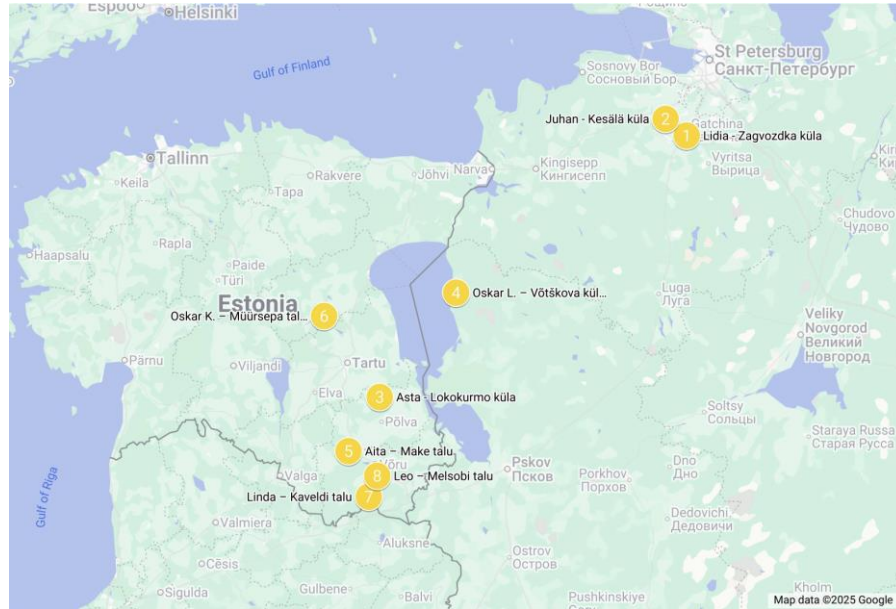
Aita Kuke ajajoon: <https://www.timetoast.com/timelines/3090378>

Oskar Kuke ajajoon: <https://www.timetoast.com/timelines/3112116>

Linda Kaarna ajajoon: <https://www.timetoast.com/timelines/3113864>

Leonhard Kaarna ajajoon: <https://www.timetoast.com/timelines/3114197>

Lisa 3. Vaarvanemate sünnikohti kujutav kaart

1. Lidia Härmäläinen – Venemaa Leningradi oblast Gattšina rajoon Zagvozdka (Загвоздка) küla
2. Juhan Härmäläinen – Venemaa Leningradi oblast Gattšina rajoon Kesälä (Кезелево) küla
3. Asta Loks – Eesti Põlvamaa Ahja vald Lokokurmo küla
4. Oskar Loks – Venemaa Leningradi oblast (praegune Pihkva oblast) Oudova rajoon Vötskova küla
5. Aita Kuk – Eesti Võrumaa Kärjala vald Make talu
6. Oskar Kuk – Eesti Jõgevamaa Kaarepere vald Visusti küla Mürsepa talu
7. Linda Kaarna – Eesti Võrumaa Rõuge vald Kaveldi talu
8. Leonhard Kaarna – Eesti Võrumaa Vana-Kasaritsa vald Melsobi talu

Link:

<https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1HY2C55cvRp5Nc1FKbSEgAezf4ff65zM&usp=sharing>

[illegible]